Stichting de Oude Kerk te Amsterdam
Beschrijving Weitkoperskapel en naastgelegen deel Noorderzijbeuk

door
A. van Rooijen

RESTAURATIE
VAN DE
OUDE KERK
TE
AMSTERDAM

1969

ARCHITECTEN: PROF. IR C. WEGENER SLEESWIJK EN D. VERHEUS

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM

BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS — pagina :

1. BESCHRIJVING BESTAANDE TOESTAND NA DE RESTAURATIE — 1 t/m 6

Interieur

a. Ruimte en constructie — 1
b. Zerkenvloer — 3
c. Beschilderingen — 3

Zolder en kapconstructie — 5

Buitenzijde — 5

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA — 7 t/m 22

B. Bijtelaar	-	Uittreksels van archieven, vanaf	1421	7
C. Commelin	-	Beschryvinge van Amsterdam, enz.	1693	9
Isaak Le Long	-	Historische Beschryvinge van de Reformatie der Stadt Amsterdam	1729	10
J. Wagenaar	-	Beschrijving van Amsterdam	1765	11
Dr. A. Noach	-	De Oude Kerk te Amsterdam	1939	12
Dr. J. van Breen	-	De geschiedenis van de bouw der Oude Kerk te Amsterdam	1949	15
Prof. Dr. J. J. M. Timmers	-	Symboliek en iconographie der Christelijke kunst	1947	18
H. Janse en P. Postma	-	Dagboek betreffende vondsten bij de Restauratie Oude Kerk Amsterdam	1955-'63	19
idem	-	Maandelijkse rapporten aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg	1955-'58	20
	-	Tijdschema van de gegevens		21

3. BESCHRIJVING VAN DE OUDE AFBEELDINGEN — 23 en 24

a.	Schilderij E. de Witte,	cat. no. 59	omstreeks	1654
b.	Schilderij E. de Witte,	cat. no. 62	omstreeks	1656/1658
c.	Schilderij E. de Witte,	cat. no. 70		1659
d.	Tekening H. P. Schouten		omstreeks	1786
e.	Aquarel H. P. Schouten		omstreeks	1786
f.	Gravure Claes Jansz. Visscher		vóór	1611

4. AFBEELDINGEN

Foto's:

1.	Interieur Oude Kerk. Schilderij E. de Witte	vóór	1654
2.	Interieur Oude Kerk. Schilderij E. de Witte	omstreeks	1656/1658
3.	Interieur Oude Kerk. Schilderij E. de Witte		1659
4.	Interieur Middenschip en de drie noordelijke zijbeukkapellen		1959

5. Interieur Kapel naar het noordwesten vóór restauratie 1952
6. Kapel na sloop muurstuk 32-68, en na restauratie muurstuk 31-48 1956
7. Kapiteel muurzuil 31 en voet kapconstructie na restauratie 1959
8. Kapiteel muurzuil 31, voor het wegnemen van de kalklagen 1954
9. Schraagbeeld boven muurzuil 31 oost 1956
10. Aanzicht noordmuur met voormalige spaarnis en opgang orgelgalerij 1955
11. Basement middenmontant, gezien naar het noordwesten 1955
12. Basement middenmontant, gezien naar het westen 1955
13. Basement onderdorpel kantmontant, gezien naar het oosten 1955
14. Aanzicht muurstuk 68-32 1955
15. Kapiteel kolom 32 westzijde, en westelijke zijwand orgelkas
16. Schraagbeeld boven muurzuil 32 west 1956
17. Koororgel gezien naar het oosten 1965
18. Koororgel gezien vanuit het zuidoosten 1965
19. Koororgel gezien naar het westen 1965
20. Detail orgelluiken na restauratie, met signatuur C. Brizé 1964
21. Onderaanzicht orgelvoet
22. Detail orgelvoet
23. Gerestaureerd snijwerk boven de pijpen in de pedaalkas 1964
24. Noorderzijbeuk, schalkbeeld boven kolom 6 1966
25. Gewelfschotel Sint Jacobus mayor na restauratie 1957
26. Detail gewelfschotel na verwijdering verflagen 1957
27. Tekening H. P. Schouten (?) 1786
28. Aquarel H. P. Schouten (?) 1786
29. Top noordgevel voor restauratie 1957
30. Detail gravure C. J. Visscher, tracering raam Smidskapel na 1611
31. Noordgevel na restauratie 1958

Tekeningen:

1. Plattegrond Oude Kerk, schaal 1 : 300 1955
2. Restauratieplan zerkenvloer Noorderzijbeuk 1956
3. Restauratieplan zerkenvloer Weitkoperskapel 1956
4. Fragment van: Plattegrond fundering Binnenlandvaarders- en Weitkoperskapel, Heilig Graf en Noorderportaal (rest. bureau no. 6.30 1957
5. Fragmenten idem: doorsneden D-D, E-E en H-H 1957
6. Binnenaanzicht noordmuur, bouwfragmenten 1958
7. Binnenaanzicht oostmuur 32-49-65 1955
8. Tracering-ontwerp voor raam in Noordgevel 1953
9. Plattegrond, doorsnede en één zij-aanzicht van het Koororgel 1964
10. Overzicht afgebeelde instrumenten op orgelluiken 1968
11. Kapconstructie Weitkoperskapel, overzicht 1969
12. idem, vervolg 1969
13. Kapconstructie Noorderzijbeuk 1969

B. BOUWPERIODEN pag. 25 t/m 30

C. RESTAURATIEPLAN (omvattend een beschrijving van de toestand vóór de restauratie) 31 t/m 34

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

WEITKOPERSKAPEL EN NOORDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

1. BESCHRIJVING BESTAANDE TOESTAND NA RESTAURATIE

1. BESCHRIJVING BESTAANDE TOESTAND MAART 1968

INTERIEUR

a. Ruimte en constructie

De oostelijke van de drie door gilden gestichte noordelijke zijbeukkapellen wordt sinds eeuwen de Weitkoperskapel genoemd, hoewel het onduidelijk is hoe deze naamgeving ontstond, want een Weitkopersgilde is er in Amsterdam nooit geweest.

Een andere benaming is Jan Claesz. van Hoppenkapel, ontstaan doordat op het in de kapel opgerichte Sint Jacobsaltaar een dienst werd gesticht door de burgemeester Jan Claesz. van Hoppen en zijn vrouw.

De kapel werd ook wel Sint Jacobskoor genoemd, naar het altaar en/of naar het beeld van St. Jacob, dat tegen kolom 31 was aangebracht.

Het bij de beschrijving betrokken deel der Noorderzijbeuk wordt in het westen begrensd door muurzuil 31 en kolom 5, en in het oosten door muurzuil 32 - waarboven het Koororgel - en vieringkolom 7.

In de noordmuur bevinden zich op de begane grond twee doorgangen: de westelijke welke door een segmentboog wordt overspannen, voert middels een tweevleugelige paneeldeur naar het Noorderportaal; de oostelijke doorgang wordt ingeleid door een Gothisch geprofileerde nis met gedrukte spitsboog; de opgeklampte eiken deur welke aan de bovenzijde door een segmentboog wordt begrensd, voert naar het Heilig Graf.

Boven de uit waterpas liggende waterlijst rijst het enorme raam op, nabij het gewelf afgesloten door een gedrukte spitsboog. Het raam wordt gedeeld door een sterk geprofileerde middenmontant, waarvan het voorste profiel ontspringt uit een klein basement, voorzien van gecanneleerde zijden. De middenmontant vertakt zich ter hoogte van de geboorte van de boog, waardoor twee spitsboogvormige raamhelften ontstaan.

Elke raamhelft bevat drie montants, terwijl in de hoogte het raam door 9 brugstaven in vakken wordt verdeeld, welke met glas-in-lood-panelen zijn gedicht. Het onderste vak is met metselwerk verblind en wordt door een natuurstenen dorpel afgedekt.

De negende brugstaaf van beneden af geteld ligt ter hoogte van de boogaanzet. Op dit niveau splitsen zich ook de montants en vormen in het vak tot de tiende brugstaaf drie elkaar oversnijdende kielbogen. Hierboven stijgen de montants - niet te lood, maar geknikt naar het westen - verder omhoog tot de uiterste montants de raamboog snijden. De middelste splitst zich voor het bereiken van de top van de boog, aldus met de uiterste montants visblaasmotieven vormend, waarvan men de onderste lijnen tot een kielboog verenigd kan denken, welke ontspringt op de uiterste montants juist boven de tiende brugstaaf.

De 'vlieger' van het raam is met twee visblaasmotieven gevuld, waarbinnen een driepas is beschreven.

Westelijk van het raam bevindt zich in de muur boven de waterlijst een doorgangsopening welke met een ijzeren traliehek is gesloten, maar eeuwen geleden vanuit de zolder van het Noorderportaal toegang gaf tot een verdieping welke zich in het westelijk deel van de Weitkoperskapel bevond. De kapel is - naar uit allerlei vondsten kan worden afgeleid - ontstaan door samenvoeging van een ouder Noorderportaal van de hallenkerk en een dienstruimte welke tegelijk met de St. Joriskapel werd opgetrokken.

Aan deze toestand herinneren in de westwand van de kapel twee eenvoudig geprofileerde korfboogjes welke samenkomen op een natuurstenen kapiteel. De noordelijke boog verdwijnt in de noordmuur van de kapel, terwijl de zuidelijke thans overgaat in de rechtstand van een nis welke beneden wordt begrensd door de waterlijst.

Op het niveau van de zerkenvloer bevindt zich een laag poortje dat de Weitkoperskapel verbindt met de Binnenlandvaarderskapel. Het poortje heeft slechts een doorgangshoogte van 148 cm, waaruit men kan concluderen dat de zerkenvloer vroeger veel lager moet hebben gelegen. H. Janse interpreteert het poortje als een zij-ingang van het eerste Noorderportaal (Amstelodamum, 53ste Jaarboek 1961, blz. 69). Aan de Weitkoperskapelzijde werd een duim aangetroffen en bevond zich blijkbaar de deur.

Tegen de oostwand van de kapel, waarin een eenvoudig geprofileerde spitsboogvormige blindnis, bevindt zich op 3,10 m boven de zerkenvloer de orgelgalerij met Koororgel, welk instrument op 28 sept. '65 ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de Stichting De Oude Kerk te Amsterdam feestelijk in gebruik werd genomen.

De zeer hoge borstwering van de galerij is samengesteld uit stijl- en regelwerk, waartussen panelen met kussens zijn opgenomen. De toegang tot de galerij bevindt zich sinds de restauratie in de Weitkopers-kapel, namelijk een trap waarvan de betimmering geinspireerd is op het schotwerk van de galerij.

Het oostelijke deel van de galerij bevat een kamertje met dak en wanden van stijl- en regelwerk waartussen panelen, waarvan enkele met wervels vastgezet en uitneembaar zijn. Het kamertje is thans buiten gebruik, maar ook de vroegere functie is onduidelijk.

Op de galerij bevindt zich iets meer naar het zuiden tegen het muurstuk 32-49 een kas waarin de bij het pedaal behorende pijpen zijn geborgen, namelijk de Bourdon 16', Octaaf 8' en Trompet 8'.

Ook deze kas is in paneelwerk uitgevoerd en heeft twee tweevleugelige deuren, welke in geopende stand inzicht geven in de opstelling van het pijpwerk, waarvan de met het stijgen der toonhoogte dalende lijn wordt overgenomen door een driehoek van verguld ajour snijwerk.

De belangrijkste kas van het orgel bevindt zich juist ten zuiden van muurzuil 32 en bestaat uit een kas voor het borstwerk - gelegen op het niveau van de bespeler - en een kas voor het hoofdwerk, bestaande uit drie torens, waarvan de middelste met zijn opengewerkte bekroning bijna rijkt tot de onderkant van de trekbalk. De zijtorens dragen elk een fruitmand met verguld ooft, terwijl de zijwanden worden bekroond door een lier te midden van allerlei omkransend snijwerk.

De kas voor het borstwerk bevat de mechanische tractuur en het pijpwerk van het tweede klavier, dat de registers Gedekt 8', Prestant 4', Octaaf 2' en Dulciaan 8' kan doen klinken, met een omvang van C tot d'''. De kas is toegankelijk middels 40 cm brede deurtjes in de zijwanden. De zuidelijke wand van de kas wordt gevormd door een terugliggend wegneembaar eiken schot, waarop de muzieklessenaar is geschroefd.

In het voorvlak van de oostelijke penant van de kas zijn de registerknoppen van het hoofdwerk en het pedaal opgenomen, terwijl in het westelijke zijvlak van dezelfde penant de registerknoppen van het borstwerk een plaats hebben gevonden.

In het voorvlak van de westelijke penant zijn de contactschakelaar en de knop van de Tremulant ondergebracht, terwijl van de in het vlak aangetroffen serie van driemaal drie kleine geboorde gaatjes — waarvan de oorspronkelijke functie onbekend is — gebruik is gemaakt om er een luidspreker achter te plaatsen, waardoor de predikant ook op de galerij voor de organist verstaanbaar is, terwijl bovendien de predikant vanaf de kansel met een voetschakelaar een rood signaallampje kan laten branden, dat ook al in een reeds aanwezig gat kon worden gemonteerd.

De overgang van de onder- naar de bovenkas is met bijzonder rijk en fraai verguld snijwerk uitgevoerd (foto no. 19). Zijdelings vormen ajour bewerkte en vergulde kooflijsten een soepele overgang, terwijl juist boven de bespeler van het orgel twee zingende engelenkopjes zijn gebeeldhouwd.

Hierboven bevindt zich een hoge architraaf, welke in plattegrond de profilering der torens volgt. De torens bevatten frontpijpen welke eerst zichtbaar worden als de orgelluiken zijn geopend, wat voor het spelen altijd dient te geschieden. De organist kon dit vroeger zelf vanaf zijn bank regelen met touwen welke over katrollen liepen, maar deze constructie is nu wegens ruimtegebrek vervallen.

De luiken bestaan uit een schotwerk met geschilderd linnen bespannen, waarop allerlei oude muziekinstrumenten zijn afgebeeld tegen een olijfgroen fond. De luiken zijn bij de restauratie schoongemaakt en opnieuw gevernist door N. van Bohemen te Den Haag. De binnenzijde van de luiken is op aanwijzing van oude schilderijen van E. de Witte gekleurd met Engels rood, waarover een glacis van omber, en met een gouden band afgezet. Een overzicht van de weergegeven instrumenten vindt men op tek. no. 10.

Verder gaand op de galerij treft men noordelijk van het trapgat de ruimte voor motor en balgen aan, waar de windtoevoer van het orgel wordt verzorgd.

Via de nieuwe trap terugkerend tot de begane grond, vraagt de vorm van de muurzuilen 31 en 32 de aandacht. Het basement van no. 31 bevat uit het achtkante blok oprijzende basementjes, waarin verschillende stereometrische figuren zijn uitgehakt (zie Beschrijving Binnenlandvaarderskapel, foto no. 7).
De schacht van de kolom is als een bundelpijler uitgevoerd, waarbij de bundels zonder nadrukkelijke scheiding in elkaar overgaan. Het kapiteel bevat versieringen van bladranken welke in twee lagen zijn gehouden en hier en daar zijn opengewerkt (foto no. 7).
Het geheel wordt bekroond door een dekplaat waarop de muurstijlen van de trekbalkjukken en een pilaster rusten.

Deze pilaster is cilindrisch van doorsnede en bezit een geprofileerd basementje en een kapiteel, terwijl de hoogte van de pilaster in het midden door een kapiteeltje wordt gedeeld (foto no. 8). De pilaster draagt het schraagbeeld dat deel uitmaakt van het kilkeper(diagonaal)spant.

Het beeldje is weergegeven op foto no. 9 en stelt een op het rechterbeen knielende man voor, welke in de rechterhand het hengsel van een wijwatervat houdt. Het beeld is verder beschreven door Noach (zie blz. 13 en Van Breen (zie blz. 17 waarbij commentaar en een beschrijving van de weergegeven kleding is gegeven.

Foto no. 14 geeft een indruk van de tweeslachtige vorm van muurzuil 32, welke een oorzaak vindt in de bouw van het Koororgel.

Het 'basement' onder de galerij is samengesteld uit zandsteenblokken waaraan aan de zijde van de Noorderzijbeuk negen vlakke kanten zijn gehakt. Boven de galerij bestaat de muurzuil uit metselwerk, dat aan de zijden van de kapellen buiten de muurvlakken uitsteekt en dus tweemaal een halfcilindrische doorsnede heeft.

Het kapiteel aan de zijde van de Weitkoperskapel valt gedeeltelijk weg achter de orgelkas (foto no. 15), en is samengesteld uit een met bladranken versierde trommel welke door een geprofileerde band van

de zuilschacht wordt gescheiden. Het bovenste deel van de trommel bevat een rondstaafprofiel. Hierop ligt de abacus welke met kwarthol en kwartrond — gescheiden door een bandje — is geprofileerd.

Op deze dekplaat rust weer de muurstijl van het trekbalkjuk 31-32. Bovendien rijst van hier een gemetselde pilaster op, bekroond door een eenvoudig kapiteel, welke het schraagbeeld draagt dat deel uitmaakt van het halve diagonaalspant dat gericht is op kolom 5.

Het beeld stelt een man (misschien een monnik) voor, die drinkt uit een kruik, terwijl hij het hoofd met de linkerhand ondersteunt. Het beeld wordt nader omschreven door Noach (zie blz. 13) en Van Breen (zie blz. 17), waarbij ook de kleding wordt beschreven.

De Weitkoperskapel wordt overwelfd met wagenschot gespijkerd in gewelfgraten en op sporen. De constructie is in principe gelijk aan die van de Hamburgerkapel (zie de betreffende beschrijving, blz. 2).

De kruising van nokgraat met strijkspant 48-68 wordt afgedekt door een halve gewelfschotel voorzien van vijf gekromde stralen, terwijl cirkelvormige schotels zijn bevestigd op de kruising van de nokgraat 31-32 (acht gekromde stralen) en op de kruising met de nokgraat van de Noorderzijbeuk (acht lange gekromde en acht korte rechte stralen).

b. Zerkenvloer

De vloer van de Weitkoperskapel bevat geen zerken met sterk relief, hetgeen volgens mej. B. Bijtelaar (Het complex Weitkoperskapel, Noorderportaal en Heilig Graf in de Oude Kerk, 53ste Jaarboek Amstelodamum 1961) te wijten is aan de ligging van de kapel achter een portaal. Voor aanzienlijke families, die meestal het familiewapen in de zerk lieten uithakken, was het niet aantrekkelijk om in deze kapel, welke het karakter van een doorgangshuis had, een graf te kopen, omdat de mis die op het graf zou moeten worden gelezen, voortdurend zou worden gestoord. Dit bezwaar zou na de alteratie zijn vervallen, mogelijk dus, dat de slechte beloopbaarheid een reden is geweest waarom de zerken met sterk relief in deze kapel niet voorkomen.

De meest bewerkte zerk bevindt zich dan ook buiten het loopgebied tegen de oostmuur onder de orgelgalerij, namelijk die van Jan Willemsz. Calckoen, zijn echtgenote en schoondochter, daterend uit 1624. Het medaillon in het midden van de zerk omvat een gebeeldhouwde boomtak, waaraan met een koord een barokschild is opgehangen. Het schild draagt een kalkoen met gespreide staart.

De in historisch opzicht belangrijke zerken van Van Hoppen en zijn vrouw Styn Tymensdr. zijn sedert lang vervangen door blauwe exemplaren (nr. 31 en 32) zonder naam of merk. (Zie de artikelen van mej. B. Bijtelaar - Het geslacht Van Hoppen en de Oude Kerk - Amstelodamum, Februari en Maart 1954).

In de vloer van de kapel bevindt zich ook een zerk welke, behalve van het nummer K 29, ook voorzien is van het inschrift: "SASKIA 19 JUNI 1642". Deze letters zijn gehakt op initiatief van het genootschap Amstelodamum in 1953 in een oude steen zonder opschrift, en vallen door schuine stand en lettertype bijzonder op. Volgens het artikel van mej. B. Bijtelaar in het 53ste Jaarboek Amstelodamum is Saskia inderdaad op deze plaats begraven; de oorspronkelijke zerk is in de loop der tijd vervangen.

c. Beschilderingen

De gewelven van de kapel vertonen overblijfselen van schilderingen welke weinig zijn vervaagd, maar helaas te fragmentarisch om ons een voorstelling te geven van de gehele schildering. In het midden van het westelijke veld schijnt een zittende figuur te zijn afgebeeld, waarvan alleen de plooienval rond knieën en onderbenen zichtbaar is. De figuur is in het zwart gehuld en draagt een rood overkleed.

Langs gewelfgraat 31-32 ziet men nog vaag de resten van een randschildering welke uit gestyleerde bloemen bestaat.

Het oostelijke veld bevat eveneens resten van beschildering, maar omtrent de voorstelling kan door de beperktheid van het restant niets worden gezegd. Ook hier zijn grote delen van het gewelfhout in de loop der tijd vervangen. Bij het schoonmaken van de restanten zijn geen opmetingstekeningen vervaardigd.

In de Noorderzijbeuk bevinden zich op de gewelven geen resten van beschildering, hoewel in het zuidelijk veld nog grote delen van het oorspronkelijke gewelfhout aanwezig zijn. De noordelijke gewelfvelden bestaan geheel uit 17e eeuws hout, evenals de 'insteek' -velden van de kapel in de zijbeuk.

De versiering der gewelfgraten is in principe gelijk aan die van Hamburger- en Binnenlandvaarderskapel, namelijk bestaande uit vier verschillend gekleurde, schuin ten opzichte van de graatrichting lopende banden, of uit een op beide vlakken van de graat geschilderde tak met afgeknotte zijtakken, welke door een banderol omslingerd wordt.

De versiering van de strijkgraat was uitgevoerd volgens eerstgenoemde vorm en vertoont nog zeer vage resten van kleur met de volgorde zwart, groen, rood, wit in stijgende zin.

De gewelfgraat 31-32 volgt het tweede idee; zeer moeilijk is nog te zien dat de keerzijde van de banderol donker gekleurd is geweest, en de 'buitenzijde' licht. De resten op het oostelijke onderste deel van de graat suggereren een rood fond.

Beide diagonaalgraten van de 'insteek' in de zijbeuk, voorzien van een drievoudig profiel, vertonen banden met de kleurenvolgorde zwart, rood, wit, groen, in stijgende zin.

De nokgraat van het kapelgewelf vertoont banden met de kleurenvolgorde zwart, rood, wit, groen, gerekend van het raam af.

Op de nokgraat van de Noorderzijbeuk is nabij de Weitkoperskapel geen kleur te bespeuren, alleen donkere banden tekenen zich nog zeer flauw af.

In de kapel eindigt het gewelf aan de westzijde op een grenen, aan de oostzijde op een eiken muurgording, welke zeer vage resten van kleur vertoont.

Het trekbalkjuk 31-32 vertoont twee of drie typen beschildering. In de eerste plaats het in deze kapellen gebruikelijke type gestyleerde bladranken waarmede de gehele trekbalk is beschilderd, uitgezonderd het oostelijke einde waar zich een aangelast stuk bevindt. Voorzover zichtbaar zijn de bladmotieven in gele verf uitgevoerd geweest tegen een vermoedelijk donkergroen fond.

Beide korbeelconstructies vertonen afwijkende schilderingen op in de loop der tijd vernieuwde onderdelen.

De westelijke bezit een sleutelstuk dat zeer sterk geprofileerd is beëindigd, terwijl op het vrij, buiten het korbeel uitstekende ondervlak, een 'kussen' is gespijkerd dat voorzien is van een randprofiel (papegaaienbek) en een beschildering welke op een geel vierkant de letters

ANNO
1620
C·M

weergeeft. Het korbeel is rondom - of minstens aan drie zijden - voorzien van een beschildering van bladranken in rood en wit tegen een groenachtig fond, welke schildering gezien kan worden als een 17de eeuwse imitatie van een laat-gotische beschildering. Dit bewijst dat de schilderingen - althans die van de trekbalken - omstreeks 1620 nog zichtbaar waren, en dat men op het behoud van deze in religieus opzicht neutrale elementen prijs stelde. (Overigens wordt de in 1620 uitgevoerde reparatie vermeld in het zgn. 'Uitgiftboek'. Zie blz.8).

Ook de twee zichtbare vlakken welke de driehoek tussen sleutelstuk, muurstijl en korbeel begrenzen, zijn in dezelfde structuur beschilderd.

Het oostelijke deel van het juk bezit een sleutelstuk dat met een 'slap' ojief eindigt. In de door de constructie-onderdelen gevormde driehoek vertoont de onderzijde van het sleutelstuk resten van hardrode en blauwgroene (1755) verflagen.

Het korbeel is bij herstelwerk eens opgeschaafd en vertoont daardoor verspreide beschilderingsresten van een type zoals dat voorkomt op het korbeel van het trekbalkjuk 19-114 boven punt 19 in de Buitenlandvaarderskapel. Aldaar bevat de beschildering het jaartal 1679. De schildering op het besproken korbeel is van een soortgelijke primitiviteit in de tekening en van gelijke kleur, zodat men voor het ontstaan van de schildering op het korbeel in de Weitkoperskapel op hetzelfde jaar mag rekenen.

Daarmee wordt de datum waarop schilderingen (op de trekbalken) voor 't eerst worden overgeschilderd verplaatst tot ná 1679.

De muurstijl van de oostelijke korbeelconstructie is van grenenhout.

Trekbalk 32-7 is van grenen en de muurstijlconstructie boven punt 32 van eiken. Deze bezit een sleutelstuk eindigend met een 'slap' ojief, terwijl het vrije einde het opschrift

ANNO
1757

draagt.

Het juk 31-5 is geheel van grenen. Het zuidelijke einde met de muurstijlconstructie is nog beschilderd met de grijsgroene olieverf van 1843-44, zodat over technische toestand en de aanwezigheid van schilderingen thans nog niets te zeggen valt.

Van de in de Weitkoperskapel aanwezige gewelfschotels zijn geen copieën gemaakt, zodat de beschrijving wordt bemoeilijkt door de afstand tot de beschouwer, welke ruim 9 meter bedraagt.

Tegen de noordmuur bevindt zich een halve schotel voorstellende een in relief gesneden geheel gouden roos op een blauw fond. Het randprofiel is verguld, terwijl ook een strookje bladgoud is gelegd langs de rechte zijde. De dikte van de schotel wordt geaccentueerd door een rode band.

Een soortgelijke schotel, maar dan geheel cirkelvormig, bevindt zich midden boven het juk 31-32. Ook hier een gouden roos in relief gesneden op een blauw gekleurd fond, afgezet met een verguld randprofiel en rode band.

De schotel op de kruising van de nokgraat der kapel met die van de Noorderzijbeuk toont St. Jacobus Mayor, voorgesteld als een borstbeeld dat op wolkjes of golfjes schijnt te rusten. Het hoofd is gericht naar het oosten, de wolkjes naar het westen. Deze schotel is bijzonder vaardig gesneden (foto's no. 25 en 26), en een copie in Michaplast bevindt zich op het restauratiebureau. De schelp op de hoed, de mantel, en de knop op de pelgrimsstaf zijn verguld; het boek is rood, baard, onderkleed en fond zijn blauwgrijs, de golven grijs geschilderd, terwijl het geheel wordt omcirkeld door een verguld randprofiel.

De schotel in de Noorderzijbeuk zuidelijk van punt 31, draagt eveneens een gouden roos van hetzelfde type als in de kapel. Deze schotel is reeds uitvoerig beschreven in de Beschrijving van de Binnenlandvaarderskapel, blz. 4-5.

Eveneens in de Noorderzijbeuk bevindt zich zuidelijk van punt 32 een gewelfschotel welke zodanig is uitgevoerd, dat de er op afgebeelde roos het gehele schoteloppervlak in beslag neemt. Er is dus geen 'fond'. De roos is verguld en heeft een rood hart, de kelkbladen zijn niet weergegeven.

ZOLDER EN KAPCONSTRUCTIE

De zolderruimte en het aldaar zichtbare deel van de kapconstructie vertonen hetzelfde principe als de overeenkomstige onderdelen van de andere noordelijke kapellen (zie Beschrijving Hamburgerkapel, blz. 6 t/m 8). Voor een overzicht van de gebruikte constructie-onderdelen en bijzonderheden zie men de tekeningen 11 t/m 13.

BUITENZIJDE

De gevel van de Weitkoperskapel wordt voor de onderste helft afgedekt door de massa van het Noorderportaal. In het oosten grenst de kapel aan het verder naar het noorden doorlopende dwarsschip - de Sint Joriskapel - , in het westen aan de soortgelijke topgevel van de Binnenlandvaarderskapel.

Het gevelvlak is samengesteld uit verweerde blokken Lede- en Gobertangersteen, en iets verdiept gevoegd. Het raam, waarvan de indeling reeds op blz. 1 is beschreven, wordt begrensd door zware geprofileerde kantmontants.

Direkt boven de top van het raam is een in zandsteen gehakte nis in het gevelvlak opgenomen, welke vrijwel identiek is aan die van de Hamburgerkapel.

De nis is geflankeerd door twee lichtopeningen ten dienste van de zolderruimte.

Vier gevelankers verbinden de gevel aan zolderbalklaag en strijkspant, terwijl ook de gordingen (of eigenlijk 'wormten') de gevel met drie ankers vasthouden.

De topgevel wordt beëindigd door een geprofileerde deklijst met dertien hogels - opgesloten door tussenstukken - en bekroond door een vierarmige kruisbloem. Bij de schouders van de topgevel wordt de afdekking horizontaal doorgevoerd en over de dikte van de schouder omgestoken. Het profiel van de tussenstukken wordt hier naar beneden omgestoken en loopt dood op het schuine en iets holle bovenvlak van de deklijst.

Het gevelvlak strekt zich uit tussen steunbeer 75 in het westen en de zijmuur van de St. Joriskapel in het oosten. Hier bevindt zich dus geen steunbeer. De geprofileerde natuurstenen goot van deze zijgevel loopt dood tegen de gevel van de Weitkoperskapel.

Het voorvlak van steunbeer 75 is uitgevoerd in zandsteen, de zijvlakken in Lede- en Gobertangersteen. Ook deze steunbeer bezit een ojiefvormig gebogen afdekking met vier hogels en pinakel, en draagt midden op de rug de aanzet van een overhoeks geplaatste pinakel.

Het steunbeervoorvlak is wat verdiept uitgevoerd, en bezit baldakijn en voetstuk als steunbeer 74.

De massa van steunbeer 75 gaat op lager niveau verloren in de zijmuur van het Noorderportaal cq. traptorentje, zodat omtrent nadere profileringen niets met zekerheid gezegd kan worden. Voor de hand liggend is echter, dat deze steunbeer vóór de aanbouw van het portaal precies zo was gedetailleerd als steunbeer 74.

De dakvlakken van de Weitkoperskapel, welke met killen het noordelijk dakvlak der Noorderzijbeuk snijden, zijn gedekt met Müllenbacher leien in Rijnse dekking. De nok van het dak is met een brede en zware loodslab afgedekt.

Het hemelwater wordt verzameld in de zakgoten tussen de Weitkoperskapel en de westelijk daarvan gelegen Binnenlandvaarderskapel, en de oostelijk gelegen St. Joriskapel. In het eerste geval wordt het water via een loden vergaarbak en een 4" loden buis terzijde van steunbeer 75 afgevoerd naar de gemeenteriolering, terwijl in het laatste geval het water uitstroomt in de geprofileerde natuurstenen goot van de zijmuur der St. Joriskapel.

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

WEITKOPERSKAPEL EN NOORDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - Uittreksels uit archieven, bevattende gegevens, die bij de restauratie van belang kunnen zijn - 30.6.1952

Blz. 5/6 ± 1400. DE WEITKOPERSKAPEL, later JAN CLAESZ. VAN HOPPENKAPEL

Omtrent de bouw van deze kapel tasten we vrijwel in het duister.
Wie hebben de kapel gesticht? Van het bestaan van een Weitkopersgilde te Amsterdam is nooit iets gebleken. Van Jan Claesz. van Hoppen destemeer. Hij was schepen in 1469, 1474, 1484, 1488, 1494, 1498, 1500 en 1502. Burgemeester in 1479, 1490 en 1491.
Hij is dus een aanzienlijk man geweest, en schijnt kort na 1520 overleden te zijn. Niet onmogelijk heeft hij in zijn laatste levensjaren goede werken willen doen. Hij stichtte samen met zijn vrouw in ieder geval een vicarie van 5 missen per week op het St. Jacobsaltaar in de Weitkoperskapel. Of hij ook het altaar had gesticht, is niet zeker.

Wagenaar zegt dat het altaar in 1450 was gesticht door Gijsbert Pietersz., maar hij voert geen bewijzen aan, en heeft zich meermalen vergist in dingen betreffende de Oude Kerk.

Jan Claesz. van Hoppen bezat twee graven in de naar hem genoemde kapel. Er waren daar slechts enkele eigen graven. We komen deze kapel (evenmin als de Smidskapel) in het boekje van Memoriemeesters tegen.

De gevel heeft, blijkens de ruwweg afgesneden bogen in de westelijke zijmuur, ongeveer een meter verder uitgestoken. Of er een ongeluk mee gebeurd is, of dat men de kapel opzettelijk heeft ingekort — we konden er niets van vinden. In ieder geval bezat de kapel haar tegenwoordige grootte reeds in 1523 (volgens het grafboek).

Of er een vloer heeft gelegen in de Weitkoperskapel ter hoogte van de waterlijst? Geen enkel document dat ervan spreekt. Misschien is hier een oxaal geweest voor de zangers (het koororgel is immers aangebracht vóór de oostelijke muur van de Weitkoperskapel), of, zoals dr. Van Breen vermoedt, een librije. Maar zeker weten doen we niets.

Uit de verbouwing van de noordzijde van de Weitkoperskapel zou zijn op te maken, dat deze ouder is dan de tussen de jaren 1471 en 1492 gebouwde Binnenlandvaarderskapel.

Als er een verdieping in de Weitkoperskapel is geweest, dan zou de donkere, lage ruimte eronder weinig geschikt zijn voor de opstelling van een altaar, en zou het St. Jacobsaltaar dus gesticht moeten zijn na de sloping van de houten vloer. Dat zou tenminste een verklaring wezen van de late stichtingsdatum (1500) van de eerste en enige vicarie.

Blz. 6

Het grote venster is beschilderd geweest. Op een schilderij van Emanuel de Witte wordt alleen het onderste deel als beschilderd aangegeven: schenkers of beschermheiligen, waarschijnlijk 16de eeuws. Maar dan moet op het bovengedeelte de eigenlijke voorstelling gestaan hebben. Gerard van Houten heeft het glas nog in het laatst van de 17de eeuw hersteld.

Blz. 19/20

Uit het zakboekje van Memoriemeesters:
In de noorderzijbeuk bevond zich onder het koororgel een beeld van St. Michael. Dit blijkt uit verschillende opgaven van graven. Bovendien wordt op een lijst van wanbetalers in het oudste begraafboek de naam genoemd van Mary Pillen dochter, die een kind had laten begraven onder St. Michiel. Bij onderzoek van het grafboek bleek, dat Mary Pillendochter een eigen graf bezat in de Weitkoperskapel, vooraan onder het koororgel.

Blz. 23

Betreft de pentekening van Cornelis Anthonisz., een voorstudie van de geschilderde vogelvluchtplattegrond van Amsterdam:
Op de pentekening van 1536 konden we geen noorderingang ontdekken. Toch is aan de noordzijde een ingang geweest, want in 1464 stichtte Bruno Jacobsz. een vicarie op het St. Pancratius-altaar, en er wordt bij vermeld, dat het altaar zich bij de noorderdeur bevond. Daar we het eerst van dit altaar horen in 1440 (toen schijnt het door dezelfde Bruno Jacobsz. te zijn opgericht), kunnen we wel aannemen, dat er reeds in 1440 ook een noorderdeur bestond. Maar waar zat die deur? (notitie Janse: Weitkoperskapel!)

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - Uittreksels uit archieven, bevattende gegevens die bij de restauratie van belang kunnen zijn - 30.6.1952

Blz. 27 Uit het Uitgiftboek:

BEELD VAN ST MICHAEL ONDER HET KOORORGEL
Anno xxiij (1523) zoe heeft marri pillen een kynt onder de arm ghedraghen in duese kerck doen begraven in de noorder kerck onder sinte michiel.

Blz. 40

KORBELEN EN STIJLEN
24.3.1620. Den 24 mert door de coster voor 3 balcken / Jacob cornelisz. beta om in die kerck eenige stylen ende carbiels te voorsien F 102.10.-.
(notitie Janse: o.a. Weitkoperskapel).

Overgenomen uit:

C. Commelin - Beschryvinge van Amsterdam, enz. - 1693
IV boek, De Geestelijke Gebouwen, Tweede Hooft-stuk,
Beschryving Van d'Eerste Parochie, of Oude Kerk, blz. 424

Waer op dat van de Veerkoopers volgt, daer in men de Noorderingang van de Kerk siet; hebbende boven de deur eenige oude geschilderde Glasen.

Maer naest dese ingang in de Kerk staet een Capelle en Authaer, waer in voor dese ook was dat Pieter Gysbertsz. Soen, daer getimmert en gesticht heeft ter eeren van den H: Jeroen, wiens Historie men leest in de Gulde Legende, welker fondatie uyt dese volgende brief wert gesien.

Wy Dirck Boelizen ende Grebber Dircksz. zoen, Scepenen in Amsterdam, oirconde ende bekennen dat voir ons quam Peter Gysberts zoen, ende geleyde dat hy ter eeren Gods sijner waerde Moeder der Glorieuser Maget Marien, St Jacob ende St. Peter der H. Apostelen ende St. Nicolaes, ende tot zaligheyt synre zielen, gestigt ende gemaekt heeft een Outaer en Cappelerye, in St. Nicolaes Parochie Kerk by de Noorder Deur en die Meur, deurende tot eeuwigen dagen; ende heeft daer toe gemaekt dese navolgende renten, eerst: twe Franckrykse Schilden; item een halve Frankrykse schilt; item noch een halve Franckrykse schilt; item ander halve en een quart Frankrykse schilt. Voort soo heeft Gerrit Wedige zalige gedachte gemaekt tot den voorsz. Outaer 3 Franckrykse scilden aller jaerlyxse renten, in alle scheyn die proper brieven dat uyt wysen en begrepen hebben, die wy daer af gesien hebben. Voirt soo gelove Peter Gysbertt zoen voirt den Armen Huyssittenmeesters byde zyde te verneugen van hondert Wilhelmus Scilden, dair sy wail mede te vreden zyn. Voirt soo hebben de Huissitten-meesters an beyden zeyden voirsz., die Outaer aengenomen na Peter Gysberts doot te houden ende te belighten met de voorsz. renten, op te beurende en een goeden Priester dair op te setten, die onberust sal wesen ende van goede zeden, ende ses Misse ter weeken dair op te doen, indien hys van staen wair, over wairt, dat Gybert Peter Gysbert zoens zoens eenige kinders of kints kynder hum lieten, die tot Priesters staet quamen, die sullen die voorsz. Authaer bedienen ende belichten mit die selve renten op te beuren tot haere behoef: en indien dat sy 't deugdelyk bewaerden ende die Misse daer op deden, ende of sy dat niet doen en wouden, soo sullen die Huyssitten-meesters eenen goede Priester dair op setten die hum believen, ende tot welke tyden als die Huyssitten-meesters believen soo sullen sy die Cappelaen afsetten mogen ende hum sijn loon geven na verloop van de tyt, dat hy gedient heeft. In oirdesen brief, besegelt mit onse zegelen, gegeven op den 20 dag in Januario, 1450.

Op St. Jeroens dag als de Hooge Misse gedaen wiert, koste deselve aen

blz. 425

	stuyvers
Den Beyerman	- - - - - 4
Die Sangmeester	- - - - - 4
Die Choralle	- - - - - 2
Die Orgelist	- - - - - 4
Die Blaser	- - - - - 2
Jan Claes	- - - - - 5
Die Coster	- - - - - 3
Aen Keersen	- - - - - 6
	1 -10

Op dit Authaer sijn naderhand noch veel andere diensten op gefeudeert, als door Mr. Jan Claeszoen, Comen Claes Zymons zoen, Egbert Symentz, Hillegont Reyerse, by Heer Claes van Diemen, en by Machtelt Fonck eene St. Anna Missen, en by andere meer, alle onder het opsicht van de Huyssitten-meesters, in der tyt.

Hier boven op de hoek pilaar siet men het kleyne Orgel, waar op alle avonden tot vermaak der wandelaars, omtrent een uur lang gespeelt wort, en is voor eenige jaren doorgaants vernieuwt, met aardig uyt gesneden houtwerk, waar in het oude en nieuwe Wapen van Amsterdam met eenige Engelen vertoont wort, wiens kanten en loof-werken zeer cierlijk vergult zijn; om 't Orgel heen is een galdery, voor de Maat - zangers en Speel - konstenaars: hier hoort men op eenige tijden, onder 't dreunen van den algemeenen Orgel-bas veel konstige zang- en speelstukken, tot vernoegen der lief-hebbers, speelen en zingen. De buytenste zyden deser Orgel-deuren zijn ook aardig beschildert door C. Brize, met festoenen van violen, bassen, luyten, cythers, fluyten, bazuynen, maat-zang-boeken, en diergelijk tuyg, onder die Konst begrepen. (zie tek. no. 10)

Eer dat men aan 't Vrouwe Choor komt ontmoet men de Voetboog-Schutters - Choor, 't welk nu enz.

Overgenomen uit:

Isaak le Long - Historische Beschryvinge van de Reformatie der Stadt Amsterdam - 1729, blz. 480

In de voorgemelde Oude Kerk, heeft eertydts onder anderen ook een altaar gestaan, 't Weyd-koopers Outaar genoemt; op 't welke een seekere Vicarye gefondeert was, belast met vijf Missen ieder week, door Jan Claessen en Styn Tymensdochter, syne Huysvrouw; volgens 't onderstaande uyttreksel van uyterste wille, alhier thans noch in 't Gasthuys berustende; luydende als volgt: *)

Item, in den naem des Vaders, des Soens, ende des Heyligen Gheestes! Jan Klaessen en Styn Tymensdochter syn Wyf, die dese Dienst gefondiert hebben, op de Weyd-koopers Outaer, van V. Missen die weeck. Welke Dienst, nae beyder Dot, sullen giffers wesen, die Ouste Kerckmeyster, ende die Ouste Huysitmeyster van Sinte Pieters. Ende die Meysters sullen hebben, voer hoer toesicht, dat die Dienst wel bewaert, soe sullen si elcx hebben, op Corsdach, ende op Paeschdach, ien Mingelen Rinsche wyns, van dat dat hier toe gemaect is; ende die Kerck ien Gulden 's iaers, voer broet ende wyn. Off saeck waer, dat die Priester niet en dede als voirsz. is, soe sullen sy hem mogen ofsetten, ende een ander daer op setten, alst hem belieft; etc.

*) Casp. Commelyns Beschryvinge van Amsterdam, pag. 549

Overgenomen uit:

Wagenaar - Beschrijving van Amsterdam - 1765
derde deel, tweede boek, blz. 95

Naast aan dit Choor, volgde dat der Weitkoopers of Graankoopers, van sommigen, ten onregte, het Veenkoopers-Choor; van anderen, even verkeerdelyk, het Wynkoopers-Choor genoemd. Voorby dit Choor; is de Noorder-ingang der Kerke, boven welken, geschilderde glazen plagten te zyn; die reeds, voor lang, voor gewoonlyke Kerkraamen, zyn verwisseld. Het Weitkoopers-Altaar in de Oude Kerke wordt genoemd, in den Stigtingbrief eener Vicarye, by Commelin (h), in de Beschryving van 't Gasthuis, aangehaald.

(h) Bladz. 549

Overgenomen uit:

Dr. A.Noach - De Oude Kerk te Amsterdam - 1939

blz. 75/76

De scheidingsmuur tusschen de kapellen no. II en III (tussen de Binnenlandvaarderskapel en de Weitkoperskapel, A.v.R.) geeft nog stof tot andere conclusies. Aan den kant van de kapel no. III vertoont deze muur n.l. drie spaarbogen met onbehakt profiel, in den vorm van een eenigszins gedrukten ronden boog. De middelste van deze bogen rust aan de Noordzijde op een korbeel, aan de Zuidzijde op een lisene. Links van dezen boog bevindt zich echter datgene, dat voor deze bespreking het interessantste is: De boog, die zich het meest aan den kant van de kerk bevindt, is niet in zijn geheel zichtbaar. Een gedeelte van dezen boog gaat namelijk schuil achter den bundelpijler, die dezen tusschenmuur versiert.

Het mag verondersteld worden, dat deze boog eens in zijn geheel aanwezig is geweest. Hieruit trekken wij de conclusie, dat de boog ten behoeve van de muurzuil is verminkt; en hieraan zit de consequentie vast, dat de bogen ouder zijn dan de muurzuil en de tusschenmuur oorspronkelijk niet met een ante was versierd. Dit versterkt ons in de meening, die wij hierboven reeds hebben uiteengezet; de scheidingsmuur moet oorspronkelijk buitenmuur geweest zijn. Wij denken hierbij aan een archiefstuk uit 1450, de stichtingsoorkonde van een vicarie, gefundeerd op het altaar van St.Pancratius "by die Noerderduer ende die muer". Met "die muer" wordt naar onze meening ongetwijfeld het onvoltooide gedeelte van den Noorderbuitenmuur bedoeld. (Zie blz. 7 en 13)

LV. Op deze plaats releveeren wij het feit, dat de muurzuil, die de kapel no. III (de Weitkopers-kapel) van het Noorderdwarspand (de St. Joriskapel, A.v.R.) scheidt, tot een ouder type behoort dan de overige muurzuilen aan de Noordzijde van de Oude Kerk. Ook dit versterkt onze hypothese omtrent de bouwperiode van de kapel no. III: deze kapel en het Noorderdwarspand moeten dus vroeger versierd zijn dan de overige kapellen.

blz. 94

Sterk beschadigd is de derde figuur aan deze zijde (boven kolom 6 in de Noorderzijbeuk, A.v.R.), die naar alle waarschijnlijkheid een bisschop voorstelt. Van het hoofd is vrijwel niets meer te zien; van den staf in de linkerhand is nog slechts een fragment over. Maar wat er van deze figuur is overgebleven, is als vergelijkingsmateriaal zeer belangrijk. De plooien zijn veel fijner dan bij de twee hierboven behandelde figuren. (Boven de kolommen 2 en 4 namelijk, A.v.R.) Ze zijn tevens veel stijver, zoodat het vermoeden voor de hand ligt, dat men hier met werk uit een vroeger tijdperk dan de bovengenoemde beeldjes te doen heeft. Indien dit inderdaad het geval is, dan is dit figuurtje het oudste beeldhouwwerk, dat zich in de Oude Kerk bevindt.

Het schalkbeeldje boven kolom 6 is nog gaaf aanwezig, zoals foto no. 19 laat zien, en stelt niet in de eerste plaats een bisschop voor, maar - gezien de attributen - St. Jacobus Maior met opengeslagen boek, pelgrimsstaf met knop, vilthoed met opgeslagen rand welke wordt vastgehouden door een opgespelde schelp. De figuur is gekleed in een houppelande of tappert, welke tot de voeten valt en in de taille is gegord. Daarover een manteldoek welke door de uitgestoken armen zijdelings wordt opengehouden. Het gelaat van de apostel draagt een baard.

Daar deze zijde van de Noorderzijbeuk nog niet is gerestaureerd, en het beeldje dus nog met verf- en kalklagen is overdekt, kan helaas nog niets over de oorspronkelijke kleuren worden gezegd.

Vermoedelijk is dit beeldje inderdaad wat ouder dan de beeldjes boven de kolommen 4 en 2, maar beslist niet het oudste beeldje van de kerk. Dat bevindt zich namelijk boven punt 42 in de Buitenlandvaarderskapel.

A.v.R.

Overgenomen uit:

Dr. A.Noach - De Oude Kerk te Amsterdam - 1939

blz. 95

Naast dit beeldje (namelijk boven kolom 31, het beeldje aan de westzijde, A.v.R.) is een zittende man voorgesteld, met een niet te herkennen, zwaar voorwerp (misschien een kist) aan zijn zijde. Dit figuurtje is nog schematischer behandeld dan het vorige.

Het laatst te behandelen beeldje aan de Noordzijde stelt een man voor, die de linkerhand in de zijde heeft en met de rechter een kruik vasthoudt waaruit hij drinkt. Hij is gekleed in een langen mantel, en heeft een muts met een lange punt op het hoofd. Van deze figuur is, wat de draperie en de behandeling van het gezicht betreft, niets anders op te merken dan wij reeds bij de overige beelden bespraken. Deze figuur bevindt zich boven het kleine orgel.

Het genoemde voorwerp is inmiddels herkend als een wijwatervat. Nu het beeldje is schoongemaakt, blijkt het toch vrij gedetailleerd te zijn uitgevoerd. De op het rechterbeen knielende man draagt een beverhoed, gezien de structuur in de rand, die bont zou kunnen voorstellen; voorts een in de taille gegordelde wambuis of pourpoint, met lange schoot. De schoot is bij de Bourgondische mode zeer kort en wordt langer bij de Hendrik VIII mode. Alleen al hieraan kan men het beeldje dateren op plm.1500 (zie voorbehoud, gemaakt in Beschrijving Hamburgerkapel, blz.23). Banden of borduurwerk accentueren naden en openingen van het wambuis. Vermoedelijk is de borst opgevuld, terwijl de wijdte van de mouwen herinnert aan de mahoître (opvulling van de bovenmouw) uit een vroegere periode.

Tenslotte heeft de figuur nog ruime beenlingen, welke gedragen worden in koemuilen, een soort lage schoenen. De beenlingen ontstonden door samenvoeging van twee apart gesneden stukken, waardoor er een naad middenvoor en middenachter op het been kwam, waarvan eerstgenoemde ook bij het beeld is te zien. Beenlingen werden aan het onderwambuis vastgenesteld.

Het schraagbeeldje 32-west stelt een drinkende man voor, die met de rechterhand een kruik naar de mond brengt en met de linker het hoofd ondersteunt. Hij is gekleed in een houppelande, gezien de suggestie van een middenvoorsluiting, met een schouderkap welke door de opgeheven rechterarm wordt opgetild en met ruime plooien neervalt. De man zou een kaproen op het hoofd dragen.
De door Van Breen op blz. 17 vermelde punt is op de foto niet te zien. De voeten van de figuur zijn niet weergegeven.

A.v.R.

blz. 141

13. Altaar van St. Jacob bij het Heilig Graf.

In 1500 stichtte Johannes Claesz. Hoppen een vicarie op dit altaar. Wanneer men de oorspronkelijke plaats van het Heilig Graf zoekt ten Oosten van den trans, dan moet dit altaar gelegen hebben bij of in den kooromgang.

Indien dit altaar echter heeft gelegen in de hierbovengenoemde Jan Claesz. van Hoppenkapel of Weitkooperskapel, dan valt hiermee onze geheele theorie omtrent het Heilig Graf. Het staat echter niet vast, dat deze kapel een Jacobsaltaar heeft bezeten.

blz. 144

24. St. Pancratius-altaar.

Het St. Pancratius altaar schijnt als zeer belangrijk te zijn beschouwd. Vele vicarieën hebben erop gerust. Het staat vast dat Pancratius in Holland een zeer vereerde Heilige is geweest, aan wien vele kerken werden gewijd. In het boek der officies, waarvan de Prior van het Regulierenklooster te Amsterdam het collatierecht bezat, zijn 6 vicarieën op het Pancratiusaltaar genoemd (Aemstel's Oudheid IV, pag.56).

a. In het jaar 1440 op 16 Februari stichtte Mr. Bruninc tezamen met Jacob Claes Bruninczn. een vicarie.
b. Op 6 Maart 1464 werd er een tweede gesticht door Willem Bruininczn., priester, waarvan de rente voor de kasuifelen en ornamenten van het altaar moest dienen. In dezen stichtingsbrief wordt tevens

de ligging van het altaar genoemd. Het bevond zich nl. bij de Noorderdeur van de kerk. Het behoeft geen betoog, dat de Noorderdeur, waarover hier gesproken wordt, niet te vereenzelvigen is met het tegenwoordige Noorderportaal.
(Volgen nog 4 vicarieën, waaruit omtrent de Weitkoperskapel niets is op te maken, A.v.R.)

blz. 222

...., de kapellen van de Weitkoopers en van de Voetboogschutters bleken bij een onderzoek ouder te zijn dan de ruimten, die wij zoojuist hebben besproken. (De Hamburger- en de Binnenlandvaarderskapel, A.v.R.) Zij zijn eveneens tegelijkertijd gebouwd; de constructie en de versiering toonen dit duidelijk aan, gelijk wij in het tweede hoofdstuk reeds hebben uiteengezet. De Voetboogschutterskapel heeft echter niet altijd de tegenwoordige lengte bezeten; zij is in de jaren 1538-1544 met één travee uitgebreid.

Dat deze beide kapellen ouder zijn dan de ruimten, waar de altaren van de Hamburgers en de Binnenlandvaarders stonden, blijkt uit het volgende. De muur die de Weitkooperskapel aan de Westzijde afsluit, moet eens een buitenmuur zijn geweest. Hij is zwaarder gebouwd dan de scheidingsmuren tusschen de andere kapellen; verder heeft hij een afwijkende profileering, die in later tijd is afgesneden bij het aanbrengen van een versierende zuil.

Bovendien is de zuil, aangebracht aan de scheidingsmuur tusschen de Weitkoopers- en Voetboogschutterskapel, van een ouder type dan de overige muurzuilen in de zijbeuken. Als regel zijn deze muurzuilen gevormd naar het voorbeeld van een bundelpijler met een plattegrond, die uit golvende lijnen bestaat. De kapiteelen bestaan uit twee smalle ranken van naturalistisch bladornament. De zuil tusschen de Weitkoopers- en de Voetboogschutterskapel echter, behoort tot een type dat, behalve een glad oppervlak, tevens een kapiteel bezit van veel oudere vormen; een type, dat weinig jonger kan zijn dan de zuilen van het Koor.

Volgens deze argumenten achten wij het daarom geoorloofd, de beide kapellen in den tijd vóór 1494 te dateeren; misschien zijn zij wel uit dezelfde jaren als het Zuiderdwarspand. Er is dus een tijd geweest, dat de buitenmuur van de Oude Kerk aan Noord- en Zuidzijde bij de Smidskapel en de Weitkooperskapel rechthoekig omboog en vervolgens aan elke zijde twee uitgebouwde kapellen omvat hield.

De conclusie van de eerste alinea is inmiddels achterhaald. Slechts de oostelijke helft van de Weitkoperskapel is tegelijk gebouwd met de Voetboogschutterskapel, (blijkens gelijk steenformaat en het in verband werken van de muren 48-68 en 32-50) omstreeks 1380, (vermelding eerste begraving in de St. Joriskapel) terwijl deze laatste sinds haar stichting dezelfde afmetingen heeft behouden.

De tweede alinea, omtrent de westmuur van de Weitkoperskapel, bevat eveneens ten dele achterhaalde informatie. Deze muur is namelijk niet zwaarder, maar lichter gebouwd dan de andere scheidingsmuren der kapellen, omdat de westelijke helft van de Weitkoperskapel aanvankelijk niet als kapel maar als portaal was opgezet.

De conclusie, vervat in de laatste alinea - datering van Weitkopers- en Voetboogschutterskapel vóór 1494 - kan thans worden opgeschoven naar omstreeks 1380, waarbij de Voetboogschutterskapel de huidige gedaante bezat (met uitzondering vermoedelijk van het gewelf), en de Weitkoperskapel nog niet als zodanig bestond, maar voorafgegaan werd door een noorderportaal met nevenruimte.

A.v.R.

Blz. 246

Begeven wij ons naar de Weitkooperskapel, dan zien wij vaag een gekleurd venster schemeren: De Witte beeldt het af op enkele schilderijen. De voorstelling en het karakter van het glas zijn ons echter niet duidelijk.

Overgenomen uit:

Dr. J. van Breen - De geschiedenis van de bouw der Oude Kerk te Amsterdam - 1949

blz. 49

De architectonische versiering van de Westmuur der tegenwoordige Weitkoperskapel, waarin de kraagsteen no. 48 is geplaatst.

De Oostkant van deze muur (31-48) staat rechthoekig op de Noordelijke zuilenrij van het middenschip en is gebouwd tegen de steunbeer van het zijschip der hallenkerk. Deze Westmuur is met drie zuiver halfronde blindbogen versierd waarvan de aanzet of geboorte ligt op 6,50 m boven de tegenwoordige kerkvloer en is gemetseld met bakstenen, welke 20 x 9½ x 5 cm meten. De beide Noordelijke bogen zijn uit twee rollagen samengesteld, waarvan de bovenste 5 cm over de onderste uitsteekt, zodat het totale overstek van beide rollagen 10 cm meet. De bakstenen der onderste rollaag zijn op hun kant gemetseld. Deze rol heeft met de voeg een hoogte van 11 cm, terwijl de bakstenen der bovenste rollaag overeind staan. Deze rol heeft een hoogte van 23 cm. Aan de voorzijde van beide rollagen is een schuine kant van 6 cm breedte gehakt. Alleen de middelste boog is gaaf en heeft een straal van 83 cm. De breedte van de Noordelijke boog meet thans 1,56 m, doordat hij thans gedeeltelijk is bedekt door de er later tegen gebouwde Noordmuur der kapel. Daar waar deze beide bogen te zamen komen, rusten zij op de Gothische kraagsteen no. 48, welke 44 cm breed is. De Zuidelijke boog is bij de muurzuil no. 31 grotendeels gesloopt, zodat hier alleen de aanzet nog origineel is. Van deze boog is in het voorvlak van de muur een rollaag bewaard, gemetseld van bakstenen op hun kant en 13 cm hoog.
Bij het afkloppen van de pleisterlaag bleek, dat ± 10 cm naar binnen sporen van een tweede rollaag aanwezig zijn, welke waarschijnlijk naar beneden doorloopt. Tussen de middelste en de Zuidelijke boog bevindt zich het overblijfsel van een gedeeltelijk weggekapte pilaster of liseen, welke thans 50 cm breed is. Deze liseen begint op 3,83 m uit de kerkvloer, doordat de muur, om diepte te verkrijgen voor de blindbogen, hier 10 cm terugspringt.

De bestudering van het metselwerk van dit muurfragment toont, dat aan de Zuidzijde ter verkrijging van de nodige ruimte voor het bouwen van muurzuil no. 31 de muur met de ronde bogen tot dicht bij de liseen is gesloopt en daarna bij het optrekken van deze muurzuil met het afkomende materiaal weder is aangemetseld. Hieruit volgt dat dit muurfragment ouder is dan muurzuil no. 31.

De gedeeltelijke verdwijning van de Noordelijke ronde boog in de Noordmuur der Weitkoperskapel is een aanduiding, dat deze Noordmuur oorspronkelijk meer naar buiten stond. Deze beide verbouwingen zullen, zoals hierachter zal worden aangetoond, omstreeks het eerste kwartaal der XVIe eeuw hebben plaatsgevonden.

blz. 50

De tegenwoordige Noordmuur staat op een afstand van 17,35 m van de Noordzijde der Noordelijke zuilenrij langs het middenschip. Het Zuidelijke zijschip langs het koor is 11,15 m breed en de muur 0,90 m dik, zodat voor de tegenwoordige lengte van de muur met de blindbogen, gemeten van de tegenwoordige Noordmuur der Weitkoperskapel, 5,30 m overblijft. De Zuidkant der liseen bevindt zich thans op 4,05 m uit de Noordmuur, zodat voor de Zuidelijke boog oorspronkelijk een ruimte van 1,25 m aanwezig was. Trekt men hiervan de breedte van de twee dubbele rollagen langs de Zuid- en Noordzijde af, dan blijft er voor de deuropening ± 0,85 m over. Uit de aanwezigheid van enige slecht doorbakken stenen, welke bij een gedeeltelijke afbikking der pleisterlaag voor de dag kwamen, kan worden afgeleid, dat wij hier met de binnenkant van een muur te maken hebben. De gegevens welke deze Westmuur verschaft samenvattende, blijkt: dat de hoogte van de terugsprong van de blindbogen laat vermoeden, dat hier voorheen een verdieping aanwezig was; dat de zoveel smallere Zuidelijke rondboog een deur met erboven een tympanvulling zal hebben omsloten; dat de Noordmuur van het vertrek ± 45 cm meer naar buiten stond. Nu bevindt zich te IJselstein naast het Zuidelijke toegangsportaal tot de kerk een stenen spiltrap, welke naar de er boven gelegen 'librye' leidt. De mogelijkheid bestaat, dat bij de Oude Kerk voor de zijingang, welke bij de vergroting van het zijschip (in het 4e kw. der XIVe eeuw) in de vijfde travee was gemaakt, in de vijfde bouwperiode een portaal was gebouwd en dat dit portaal onder het vertrek met de blindbogenversiering doorliep. In de hoek ten Westen van het portaal zal een spiltrap, staande in een torentje, dat tot het dak doorklom, toegang tot de verdieping met de blindboogversiering hebben verleend. Hieruit volgt dat op de verdieping een 'librye' kan zijn geweest, en dat ook de beide archiefkasten hier kunnen hebben gestaan.

De Oostmuur der tegenwoordige Binnenlandvaarderskapel was dus voorheen de buitenmuur der latere

Weitkoperskapel. In deze muur is bij het bouwen een blinde nis gespaard, welke met een gedrukte spitsboog is afgesloten. Het profiel van deze boog loopt niet naar beneden door, zoals gebruikelijk is, maar wordt door de verticale dagkanten der nis loodrecht afgesneden. Dit laat vermoeden, dat de muur van het traptorentje tot aan deze dagkant reikte.

Het formaat der bakstenen toont, dat deze Westmuur niet tijdens het Romaanse tijdperk is gebouwd en dus in geen geval een overblijfsel van een Romaanse kapel kan zijn. Evenals in ons land de bouwwerken ontworpen tijdens het tijdperk der Renaissance nog lange tijd in hun compositie aan het verticalisme der Gothiek herinneren, zo bleef ook iets van de Romaanse geest in de Gothische bouwwerken leven (1). De versiering met nissen, lisenen en boogfriezen bleef tot in de XVIe eeuw voor de kerktorens in ons land gebruikelijk. (2)

blz. 52

Het inleggen van een verdieping bracht mede, dat de vensterbanken der ramen van de librye hoog uit de begane grond moesten worden geplaatst. De hoogte der blindboogversiering laat vermoeden, dat er voldoende ruimte onder de bekapping aanwezig was om de "librye" door een houten spitstongewelf te overdekken, hetwelk loodrecht op de voorgevel stond.

De stijl van het beeldhouwwerk om de beeldnis in de topgevel der tegenwoordige Weitkoperskapel laat vermoeden, dat deze nis oorspronkelijk in de gevel van dit Noordportaal heeft gestaan.

(1) Dr. F.A.J.Vermeulen "De Geschiedenis der Ned.Bouwkunst" deel I, blz.384

(2) Dr. Vermeulen o.c. blz.224, ingang toren Schellinkhout uit 4e kw. XVe eeuw afb.263

blz. 81/82

Steunbeer no.75 staat niet in het verlengde van de Westelijke muur der Weitkoperskapel, maar er juist naast. Waarschijnlijk dankt deze eigenaardige plaatsing haar ontstaan aan het verlangen om de drie kapelgevels even breed te laten schijnen. Thans neemt de afstand tussen de steunberen regelmatig van het Westen naar het Oosten af. Dit brengt mede, dat deze drie kapellen tegelijk zijn gebouwd. De versiering en de architectuur der steunberen no.72-75 en 96-99 is gelijk. Het in de beeldconsole gehakte ornament bestaat uit een kapiteeltje, hetwelk op een afgebroken zuiltje rust, dat als een gestyleerde bloemruiker door een in de muur bevestigde ring lijkt gestoken. De profilering en versiering der ojiefvormige afdekking laat, evenals de console, overeenkomst zien met het beeldhouwwerk rond de beeldnissen in de topgevels der beide Westelijke kapellen en met muurkapiteel no.46.

Uit het bovenstaande, uit de mededeling over de stichting ener vicarie op het Weitkopersaltaar in 1500 en uit een bijschrift in het Ie Groot Memoriaal fol.303vo, dat de IJzerenkapel op 25 Mei 1498 in gebruik was, is af te leiden, dat het Noordportaal toen werd gesloopt en dat er een nieuwe Noorddeur in de Weitkoperskapel werd gebouwd.

De versiering van de muurzuilen no.31 en 32 met de daarop staande schraagbeelden toont aan, dat deze sculptuur in het begin der XVIe eeuw moet zijn gehakt. Nu is muurzuil no.45, zoals hieronder zal worden beschreven, pas na 1682 aangebracht (zie de geschilderde doorsnede der kerk in de Kerkmeesterskamer) zodat, daar vermoed mag worden dat aan de Noordzijde de gevels der kapellen tegelijk met die der beide Westelijke zijn gebouwd, ook hier de muurzuilen no.31 en 32, welke louter een verfraaiing vormen, naderhand zullen zijn geplaatst. (1)

(1) De gravure van deze doorsnede berust in het Gem.Archief, verkleind heeft dr.A.Noach "De Oude Kerk te Amsterdam" 1939, afb.8, haar weergegeven.

blz. 83

In de Weitkopers- en Smidskapel is het blinde raam in de Oostmuur (welke muur identiek is met de Westmuur der armen van het dwarsschip) met een tracering versierd, welke grote overeenkomst vertoont

met de traceringen in de blinde ramen der aangrenzende Westelijke kapellen langs de zijschepen volgens een van te voren opgemaakt plan plaatsgreep en dat dit omstreeks dezelfde tijd gebeurde. De vorm der tegenwoordige raamtraceringen kan de oorspronkelijke wezen, aangezien dezelfde vorm aanwezig is in de bovenkoorvensters der A kerk te Groningen, gebouwd in 1466. De thans te Amsterdam bestaande bakstenen traceringen zijn in de loop der eeuwen al enige malen vernieuwd. In het Gemeente Archief berust een bestek van een vernieuwing dezer traceringen, welke in der jaren 1709-1713 plaatsvond.

blz. 93

Op de houten kolonnet boven kapiteel no. 6 staat een gedrongen geproportioneerde figuur, waarvan het hoofd zwaar werd beschadigd. Te oordelen naar het fragment van een staf in zijn linkerhand kan dit beeld ook een profeet voorstellen. De plooien van zijn tabbaard zijn fijner dan bij de mantels der beelden boven de kapitelen no. 2 en 4. In vergelijking met de figuren die op de kolonnetten zijn geplaatst, welke op de hoeken der Hamburgerkapel staan, kan dit beeld niet van vóór 1494 dateren en zal het tegelijk met de beelden boven het muurkapiteel no. 30 tegen 1500 zijn gehakt.

(Zie commentaar op blz. 12)

Op het kapiteel no. 31 staan twee kolonnetten, de linker draagt een figuurtje, dat een kruis op zijn hoofddeksel heeft, een spreukband in zijn handen houdt en in een lange ruim geplooide toga is gekleed, terwijl op de rechter een oude man hurkt, die een emmer vasthoudt. Beide figuurtjes staan elk op een stenen kapiteeltje, waarvan de versiering zich aansluit bij die van het hoofdkapiteel. De sculptuur dezer schraagbeeldjes vertoont overeenkomst met die aan de koorbanken te Oirschot (1508-1511) en met de Vlaamse beelden uit het begin der XVIe eeuw, wat vooral in de gelaatsuitdrukking, de kleding en de brede plooienval tot uitdrukking komt.

(Zie commentaar op blz. 13)

Boven kapiteel no. 32 is aan de linkerzijde een drinkende man te zien, gekleed in een ruim vallende lange mantel en gedekt door een muts met een lange neervallende punt. Het overige beeldhouwwerk is door de orgelbetimmering onzichtbaar. In de S. Maartenskerk te Zalt-Bommel is in het Zuiderzijschip, tegen de Z.W. zijde van de tweede pijler van het Oosten, de figuur van de Apostel Johannes geschilderd. Dit schilderwerk wordt gedateerd in het begin der XVIe eeuw, de houding van deze figuur laat overeenkomst met die van de drinkende monnik zien. 1)

1) Dr. F.A.J. Vermeulen "De Bommelerwaard" 1932, blz. 218

(Zie commentaar op blz. 13)

Overgenomen uit:

Prof. Dr. J. J. M. Timmers - Symboliek en Iconographie der Christelijke Kunst - 1947

blz. 936

2113.

JACOBUS MAIOR, JACOBUS DE MEERDERE (25 juli)
Een der twaalf Apostelen, zoon van de visser Zebedeus en van Salome, oudere broeder van de Evangelist Johannes. Hij behoort met hem en Petrus tot de meest bevoorrechten onder de apostelen. Na de Hemelvaart van Christus verkondigde hij het Evangelie in Jeruzalem en Samaria. Omstreeks het Paasfeest van het jaar 44 werd hij op last van Herodes Agrippa I onthoofd. Zijn gebeente zou later naar Spanje zijn overgebracht en wordt daar sinds de 9e eeuw in Santiago di Compostella vereerd. Zijn graf was naast Rome en Jeruzalem de beroemdste bedevaartplaats der Middeleeuwen.
St Jacobus wordt afgebeeld als pelgrim, met lange mantel, breedgerande hoed, staf, reistas en drinkfles. Aan de hoed en op de borst draagt hij de pelgrimsschelp. Aanvankelijk voert hij nog wel eens een zwaard als attribuut. Vanaf het begin der 14e eeuw wordt het zwaard vrijwel steeds vervangen door de pelgrimsstaf. Deze wordt dan zijn eigenlijke attribuut en het voorwerp van bijzondere verering, omdat volgens de legende Christus zelf hem de pelgrimsstaf zou hebben overgereikt.
Het uiterlijk der pelgrims naar Santiago di Compostella ging dus merkwaardigerwijze over op hun patroon. Met het zwaard als attribuut komt Jacobus voor aan de 13de-eeuwse portieken te Chartres, Amiens en Reims. Als pelgrim uitgedost treft men hem aan in de kerken van Venraai (16de eeuw) en Velden (17de eeuw). De St Jacobus-schelpen waren als het ware het insigne der pelgrims, die terugkeerden van Santiago. Het waren grote, regelmatig gevormde schelpen, die de pelgrims vonden op het Gallicische strand. Zij die deze schelpen droegen, kregen daardoor als pelgrim onder de bescherming van Santiago een geheiligd karakter van onschendbaarheid.

Overgenomen uit:

H. Janse en P. Postma - Dagboek betreffende vondsten bij Restauratie Oude Kerk Amsterdam - 4 juli 1955 - juni 1963

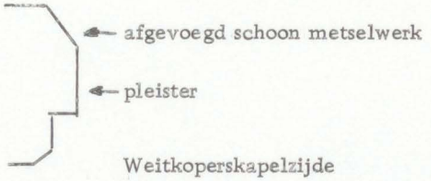
3. Muur 48 - 68 bij punt 68

Onder de afzaatlijst is hier aangetroffen het oostelijke deel van een normale spaarnis. Deze is gevuld met een steen van 20 x 10 x $4\frac{1}{2}$ cm.
De pleister van de boog was niet verwijderd. In deze vulling is te zien een zandsteen omlijsting en metselwerk van de in 1911 dichtgemetselde toegang tot de orgelgaanderij.
Boven de orgelgaanderij is te zien, dat deze buitenmuur van de Weitkoperskapel koud tegen de muur van de St. Joriskapel staat.

7. 12 september 1955
Poortje Weitkoperskapel

In de tussenmuur van Weitkoperskapel en Binnenlandvaarderskapel bevindt zich een poortje, dat dichtgemetseld was.

Profiel:

Volgens het gegeven van het profiel is de zijde van de Binnenlandvaarderskapel voor de bouw hiervan buitenmuur geweest. Het poortje ligt nu zeer laag, doch is met steunbeer 75 meegezakt, en was vroeger juist manshoog. De verroeste bovenste duim van het geheng is nog te zien boven een blokje natuursteen.

9. 30 september 1955
Muur Noorderzijbeuk en fundering steunbeer 32

Onder de meest zuidelijke graven van de Weitkoperskapel is een muur te voorschijn gekomen lopend van 32 in de richting van 31. Deze muur is veel dieper gefundeerd (onderkant nog niet blootgelegd) dan de buitenmuren der kapellen. Nu blijkt dat ook een gedeelte van de muur 32-49 een dergelijke fundering bezit. Het noordelijke deel heeft de ons bekende fundering der kapelmuren en deze ligt koud tegen de diepere fundering aan.
Tesamen met de muurvondst van 8 september kunnen we dus concluderen:
Er liep vóór de bouw van de St. Joriskapel reeds een muur 31-32-33 en deze had op punt 32 een steunbeer.
Met deze wetenschap is zowel aan de west- als aan de oostzijde van de muur te zien, dat hier een buitenmuurvlak aanwezig is. Dit alles verklaart ook de ongelijke zettingen en scheuren in de muur 32-49.
Voor de fundering van de muurverdikking aan de westzijde is een gedeelte gemetseld op de sterk uitgetande fundering van steunbeer 32. Het overblijvende deel is overbrugd door een houten balk welke aan de buitenmuurzijde op het funderingsroosterwerk ligt en thans in minder goede staat verkeert.

18. April 1956
Scheidingsmuur tussen Weitkopers- en St. Joriskapel (zie blad 73)

Bij het slopen van de muur is onder de orgelgaanderij het volgende gebleken:
Zoals bekend is de muur gebouwd tegen steunbeer 32 van de hallenkerk. Deze muur had een spaarnis van de maten als in St. Joris- en Weitkoperskapellen aan de zijde der Weitkoperskapel.
Verondersteld zou dus kunnen worden, dat deze muur ten dienste van de Weitkoperskapel of haar voorgangers is gebouwd en zeker nooit buitenmuur van de St. Joriskapel is geweest.
Het metselwerk in punt 68 was ook in verband gemetseld.
In de nis is geen spoor van muurbeschildering gevonden. Ze is later dichtgezet met een halfsteens muurtje, waarachter in de loop der tijden veel puin was gevallen. Daarvoor was in de 17e eeuw een muur van 2 steen gemetseld, als genoemd op 30 september 1955. De ronde kolom op punt 32 (in feite een afgehakt overblijfsel van de noordmuur van de hallenkerk) liep ook door achter deze verdikking en fragmenten van waterlijst en basement werden er bij aangetroffen.
In de voormalige steunbeer bevond zich aan de oostzijde een uitholling, ruw afgepleisterd, waarin gaten voor houten traptreden met resten van hout erin te zien waren. Een aanduiding van een toegang tot deze trap van de westzijde (Weitkoperskapel) was te zien. De trap moet toegang hebben gegeven tot het voormalige Sweelinck orgel.

19. Juli 1956
Noordmuur Weitkoperskapel - fundering

Zoals bekend is de muur tussen Weitkoperskapel en Binnenlandvaarderskapel een fragment van een gebouwtje tegen de hallenkerk. Een blok natuursteen (waarboven ander en ruiger metselwerk) ter hoogte van de bovenzijde van de nis van steunbeer 31 geeft de oorspronkelijke hoogte aan van dit gebouw.
In de fundering van de muur tegen het Noorderportaal (48-68) vonden wij de fundering van de noordelijke sluitmuur van dit gebouw (blad 67, doorsn. BD). Deze muur zal dezelfde dikte gehad hebben als de westelijke, en dan is de plaatsing van de afgesneden rondboog in hoek 48 te verklaren.
Over de oude funderingsrest heeft men waarschijnlijk bij de bouw van de thans nog aanwezige gevel van de Weitkoperskapel een ontlastingsboog gemetseld, rustend aan de westzijde op de fundering van steunbeer 75 en aan de oostzijde op een speciaal gemaakt funderinkje, onder de aansluiting van Noorderportaal aan Weitkoperskapel. Deze boog is tengevolge van extra belasting van 75 ernstig verzakt naar west.
In het Heilig Graf is de muur der Weitkoperskapel afgewerkt met Gobertanger en is hier dus enige tijd buitenmuur geweest. De verzakking naar 75 begint bij een grote scheur onder de oostelijke dagkant van de Heilig Graf ingang.
De volgende gevolgtrekking kan gemaakt worden, wanneer nog is opgemerkt, dat de muur van de Weitkoperskapel onder in verband is gemetseld met die van de St. Joriskapel (zie 2, 8 augustus 1955) en boven daar koud tegenop staat :
Tegen de vijfde travee van de hallenkerk is aan de noordzijde een dienstgebouw gezet, wellicht bestaande uit een portaal met daarboven een dienstruimte, zoals dit b.v. in Edam aan de zuidzijde te zien is.
Als overblijfsel van deze dienstruimte is te zien de doorgang in de latere noordmuur van de Weitkoperskapel en de bogen in de westwand, waarvan de zuidelijkste tegen de oude steunbeer is gemetseld.
Bij de bouw van de St. Joriskapel heeft men de ruimte tussen 'portaal' en deze kapel opgevuld met een kapel (?) met een spaarnis in de oostelijke en een in de noordelijke muur (zie 2 en 18). De hoogte hiervan was ongeveer gelijk aan die van het portaal.
Bij de bouw van de noordelijke en zuidelijke kapellen heeft men ook gemeend beide kleine gebouwen te moeten verenigen en de gevel ervan gelijk te maken aan de andere. Hierdoor is het bovengedeelte van die gevel niet in verband gemetseld met de westmuur van de St. Joriskapel. Of deze muur gedeeltelijk in vak 32-68 buitenmuur is geweest, is bij de sloop van de oude muur niet geconstateerd. Wellicht is dit nog na te gaan aan het kleine gedeelte, wat nog is blijven zitten. Wel kan het plaatsen van een kapel tegen deze muur de reden zijn van het feit, dat dit raam al tijdens de bouw van het noorder transept als blindraam is uitgevoerd in primitievere vormen als de andere blindvensters in de kerk, in tegenstelling tot het er tegenover liggende oostraam, dat oorspronkelijk, voor de bouw van de O.L.Vr. kapel, open was.

36. April 1958 *)
Kop steunbeer eerste deel hallenkerk

Bij het slopen van de kop van de Weitkoperskapelgevel kwamen dicht bij elkaar twee stukken ledesteen te voorschijn, die tesamen een voorstuk van de kop van een steunbeer van de oude hallenkerk bleken te zijn. Ook een blokje van zo'n beer kwam te voorschijn. Een en ander zal worden gefotografeerd.
Een helft van dergelijke steunbeerkop was al eens uit de topgevel van de St. Joriskapel gekomen, doch nog niet als zodanig herkend.

59. Maart 1958 *)

Een gewelfschotel, voorstellende St. Jacob, van grote kwaliteit, is schoongemaakt. Hij vormt met een tiental houten schraag- en schalkbeelden en 4 andere gewelfschotels het werk van een belangrijke beeldsnijder, die ook de vier beelden in de koorabsis te Ilpendam heeft gemaakt.

60. Mei 1958 *)

Onder de onderdorpel van het raam van de Weitkoperskapel is een groot aantal fragmenten gevonden, waaruit enige voorgaande situaties te reconstrueren zijn. Aan de hand van bij de sloop van de gevel van de Weitkoperskapel gevonden onderdelen, die afkomstig waren van de vroeg-14e eeuwse bouwfase, is het thans mogelijk een nauwkeurige rekonstruktie met details van de zijgevels van de zijbeuken van deze hallenkerk te maken, aansluitend op de ons reeds bekende dwarsdoorsnede.

Fragmenten van gewelfbeschilderingen, aanwezig in de Weitkoperskapel, werden in tekening gebracht. Wat zij voorstellen is niet duidelijk.

*) uit: Maandelijkse rapporten aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg

TIJDSCHEMA WEITKOPERSKAPEL EN NAASTE OMGEVING EN KOORORGEL

±1350	eerste noorderportaal - met verdieping - tegen hallenkerk
±1385	bouw St. Joriskapel c. a., aansluitend aan noorderportaal
1440	stichting St. Pancratius altaar
20-1-1450	stichting St. Jacobsaltaar (Commelin, zie blz. 9)
±1500	samenvoeging noorderportaal en nevenruimte tot één grote kapel, Jan Claesz. van Hoppen-, Weitkopers-, Veerkoperskapel, of St. Jacobskoor genoemd tegen kolom 31 een beeld van St. Jacob tegen kolom 32 een beeld van St. Michael (zakboekje memoriemeesters, zie blz. 8)
±1520	aanbouw tweede Noorderportaal met traptoren, en doorgang naar verdieping in Weitkopers-kapel
na 1523	aanbouw Heilig Graf
voor 1544	eerste koororgel: "het Edammer werck"
1544	bouw tweede koororgel door Henrick Niehoff
1566	beeldenstorm, schade in Weitkoperskapel onbekend
1567	bouw derde koororgel door Peter Jansz. de Swart
1578	alteratie
1582	eerste vermelding van een binnenportaal in de Weitkoperskapel
17de eeuw	reparatie gebrandschilderd glas door Gerard van Houten voet van kolom 32 versterkt bakstenen voormetseling muurstuk 49-32-68
1614	alle zerken in de kerk verkleind
1619	reparatie Koororgel door Jacob Jansz. du Lin en Dirck Pietersz. de Swart
1620	stijlen en korbelen vernieuwd (zie blz. 8)
1658-1659	bouw vierde Koororgel door J. G. van Hagerbeer, nieuwe kas; orgelluiken beschilderd door C. Brizé
1659	schilderij Emanuel de Witte
1664	verzakking muurstuk 32-68
1682	plattegrond Oude Kerk door Justus Vingboons
1687	reparatie fundering muurstuk 32-68
18de eeuw	gebrandschilderd glas door verwaarlozing verloren gegaan
1708	nieuwe bakstenen tracering en dichtmetseling onderste panelen
1724	reparatie Koororgel door Christian Müller

±1750	gewelven in de kerk gerepareerd en blauwgroen geschilderd
±1770	tekening H.P. Schouten (afb. no. 27)
1793	tekening J. Cats (niet gereproduceerd)
1821	gedeeltelijke sloop pijpwerk t.b.v. een orgel in de Zuiderkerk
1843-1844	gewelven in de kerk licht grijsgroen geschilderd
31-12-1865	verbod om in Amsterdamse kerken te begraven
1872	vensterglas vernieuwd
1912	funderingverbetering muurstuk 48-68, toegang uit het portaal 30 cm naar het westen verplaatst, koororgeltrap dichtgemetseld
1920	plan Posthumus Meyjes voor restauratie topgevel Noorderzijbeuk, Hamburger-, Binnenlandvaarders-, Weitkoperskapel en Noorderportaal
mei/okt. 1955	opgraving IPP ten noorden van de kerk
23-6-1955	restauratie Weitkoperskapel begonnen
1-11-1958	restauratie gevel (raam) gereed

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

WEITKOPERSKAPEL EN NOORDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

3. BESCHRIJVING VAN DE OUDE AFBEELDINGEN

3. BESCHRIJVING VAN DE OUDE AFBEELDINGEN

Emanuel de Witte (geboren tussen 1616 en 1618, overleden 1692) maakte tien schilderijen, waarop het interieur van de Weitkoperskapel als geheel of en détail voorkomt. Zie de monografie door Ilse Manke, de afb. nrs. 19, 28, 29, 31, 38, 39, 42, 47, 50, 84. In deze beschrijving worden als belangrijkste de volgende afbeeldingen opgenomen:

1. Catalogus no. 59. Omstreeks 1654. Foto no. 1
2. Catalogus no. 62. Omstreeks 1656/58. Foto no. 2
3. Catalogus no. 70. Gedateerd 1659. Foto no. 3

1. Het schilderij dat bij Manke is afgebeeld als no. 29 geeft de Oude Kerk weer tijdens de preek. Met het standpunt in het Middenschip is het interieur gezien naar het noord-oosten, en het licht valt door het westelijk raam van de Noorderzijbeuk juist scherp op muurstuk 68-32. Hiertegen bevindt zich nog de voorganger van de huidige orgelkas. De orgelgalerij met lange borstwering, welke is samengesteld uit panelen en pilasters, is vermoedelijk bereikbaar middels het op beganegrond-niveau weergegeven deurtje.
De breedte van de galerij springt ter hoogte van kolom 32 één vak in, terwijl op het zuidelijk einde, waar de bespeler plaats neemt, de borstwering met een ander materiaal wat hoger is opgetrokken.
Onder de galerij bevinden zich - voorzover zichtbaar - houten halve kruisgewelfjes.

De orgelkas welke met gesloten luiken is afgebeeld, vertoont qua indeling grote verwantschap met de kas zoals we die nu kennen. Het geheel schijnt echter wat minder diep, terwijl de torens zijn voorzien van drie opengewerkte spitsjes met verdiepingen.

In de kapel zijn de trekbalkjukken te licht weergegeven en de sleutelstukken weggelaten.

Op het gewelf ontwaart men een vage donkere vlek, welke de op blz. 4 aangeduide schildering suggereert.

De noordgevel van de kapel vertoont op beganegrond-niveau een spaarnis welke echter ten tijde van De Witte niet meer aanwezig kan zijn geweest, omdat deze muur in 1654 reeds meer dan honderd jaar doorgangen naar Noorderportaal en Heilig Graf bevatte.

Het raam heeft een diagonaalbeglazing met vaag daarin weergegeven gebrandschilderd glas over de onderste vier rijen panelen. In totaal zijn er negen brugstaven geschilderd, wat klopt met de huidige toestand als we de donkere baan onder het raam tot een rij verblinde panelen mogen rekenen.

Boven de negende brugstaaf bevindt zich een fantasietracering oversneden door de trekbalk 31-32.

2. Catalogus no. 62 toont in hoofdzaak het dwarsschip, gezien naar het noorden vanuit de Zuiderzijbeuk, en is in hoofdzaken wat ruimte-indeling en karakteristieke details betreft wel betrouwbaar.

De Weitkoperskapel bezit in de westelijke muur drie korfboogjes op verdiepingsniveau. Het westelijke gewelfveld toont een vage vlek welke duidt op een gewelfschildering.

De noordmuur geeft de deur naar het Noorderportaal, gevat in een spaarnis (?), en de deur naar het Heilig Graf, waarvan de bovenste helft van sleuven of houten tralies is voorzien, het geheel geplaatst in een spitsboogvormig beëindigde nis.

Het grote raam heeft een rechte ongebroken onderdorpel en tot de aanzet der tracering tien vakken, waarvan de onderste rij is verblind, terwijl de vier daarboven gelegen rijen nog van gebrandschilderd glaspanelen zijn voorzien. Dit vrijwel in overeenstemming met het hiervoor besproken schilderij.

De tracering schijnt ook hier grotendeels te zijn gefantaseerd; de wijze waarop de drie bovenste visblazen in iedere raamhelft samenkomen, lijkt technisch onmogelijk.

Het orgel is overeenkomstig het vorig besproken schilderij weergegeven. De verhoging van de borstwering der galerij nabij de plaats van de bespeler blijkt over het deel der galerij in de St. Joriskapel te zijn doorgezet. De verhoging schijnt niet als paneelwerk maar als een traliewerk te zijn gedacht. Ook aan deze zijde springt de breedte van de galerij met één - smaller - paneel in. Er onder - uitkomend juist ter hoogte van de waterlijst - bevindt zich een driehoekig uitsteeksel, dat op een trap duidt en schijnt te corresponderen met het deurtje in de oostmuur van de kapel voorkomend op het hiervoor besproken schilderij.

Onder de plaats van de bespeler bezit de galerij enkele hanggewelfjes. Muurzuil 32 lijkt hier op een voor de Oude Kerk ongebruikelijke wijze samengesteld uit een veelhoekig muureinde en westelijk daarvan een halve muurzuil met basement. Misschien is dit een toch wel nauwkeurige weergave van de situatie vóór de beklamping van omstreeks 1650, vergelijk horizontale doorsnede van muurstuk 32-68, tek. no. 5.

De voet van het muurwerk in de kapellen heeft een zwart geschilderd plint, naar schatting hoog 30 cm.

3. Catalogus no. 70 geeft het interieur van de Oude Kerk, gezien van vrijwel dezelfde plaats als het hiervoor besproken schilderij, maar enkele jaren later, wat men bemerkt uit de nieuwe gedaante van het Koororgel, dat hier met geopende luiken is afgebeeld, zodat de frontpijpen zichtbaar worden, precies zoals het thans weer te zien is.

Het grote raam in de Weitkoperskapel vertoont het juiste aantal brugstaven, verblinde en gebrandschilderde panelen, juist als in het voorgaande schilderij. De tracering is hier echter veel logischer opgevat. Voor het ontwerp van de nieuwe tracering, welke bij de restauratie de 18de eeuwse bakstenen montants en vorktracering ging vervangen, is geen gebruik gemaakt van dit schilderij, maar van de hierna te bespreken gravure van Claes Jansz. Visscher.

Onder de waterlijst ziet men de doorgangen naar Noorderportaal (gevat in een korfboogvormig begrensde nis), en Heilig Graf (in een spitsboogvormige nis).

De muurzuil onder de orgelgalerij is in een toestand gebracht zoals we die nu kennen.

4. De tekening van H. P. Schouten (1747-1822) - een voorstudie voor de hierna te bespreken aquarel, toont de gevel van de Weitkoperskapel in de steigers, welke zeer nauwkeurig zijn weergegeven. Hierdoor wordt echter de gevel grotendeels afgedekt, en het vermoeden bestaat dat de steiger er wegens ondergeschikt reparatiewerk is neergezet, want de bakstenen vorktracering had reeds tussen 1708 en 1714 overal in de kerk de oorspronkelijke traceringen vervangen. Overigens is de tekening niet te dateren.

Het aantal hogels op de topgevel is op de tekening niet waar te nemen. Overigens zijn details, zoals ankers, beeldnis in de topgevel en steunbeerkop op de juiste plaats en in de juiste verhouding weergegeven. Ook Heilig Graf en Noorderportaal worden bijzonder gedetailleerd getekend, evenals de timmerloods waartegen ladders zijn opgehangen.

5. Op de aquarel van dezelfde kunstenaar zijn de steigers verdwenen en wordt het grote raam met de bakstenen tracering zichtbaar.

Het aantal getekende hogels bedraagt hier tien, terwijl het onderstuk van de kruisbloem op de top nog aanwezig is. Bij de restauratie is het aantal hogels gesteld op dertien, welk aantal werd gekozen omdat hierdoor een goede verhouding tussen de massa van de hogels en de openingen ertussen ontstond.

De pinakel op de steunbeerkop ontbreekt ook hier, alleen het basementje is aanwezig. Bij de restauratie is er geen pinakel geplaatst, omdat men in onzekerheid verkeert of deze er wel ooit geweest is, waar ze reeds op de prent van C. J. Visscher (vóór 1611) ontbreekt.

6. De gravure, vervaardigd door Claes Jansz. Visscher, welke dateert vóór 1611, zou - in aanmerking genomen de gebruikelijke symmetrie ten opzichte van de lengte-as - in de afbeelding van het raam der Smidskapel een voorbeeld kunnen leveren voor de raamtracering der Weitkoperskapel.

De thans bestaande raamtracering vertoont echter geen overeenkomst met het weergegevene op de uitvergroting van de gravure.

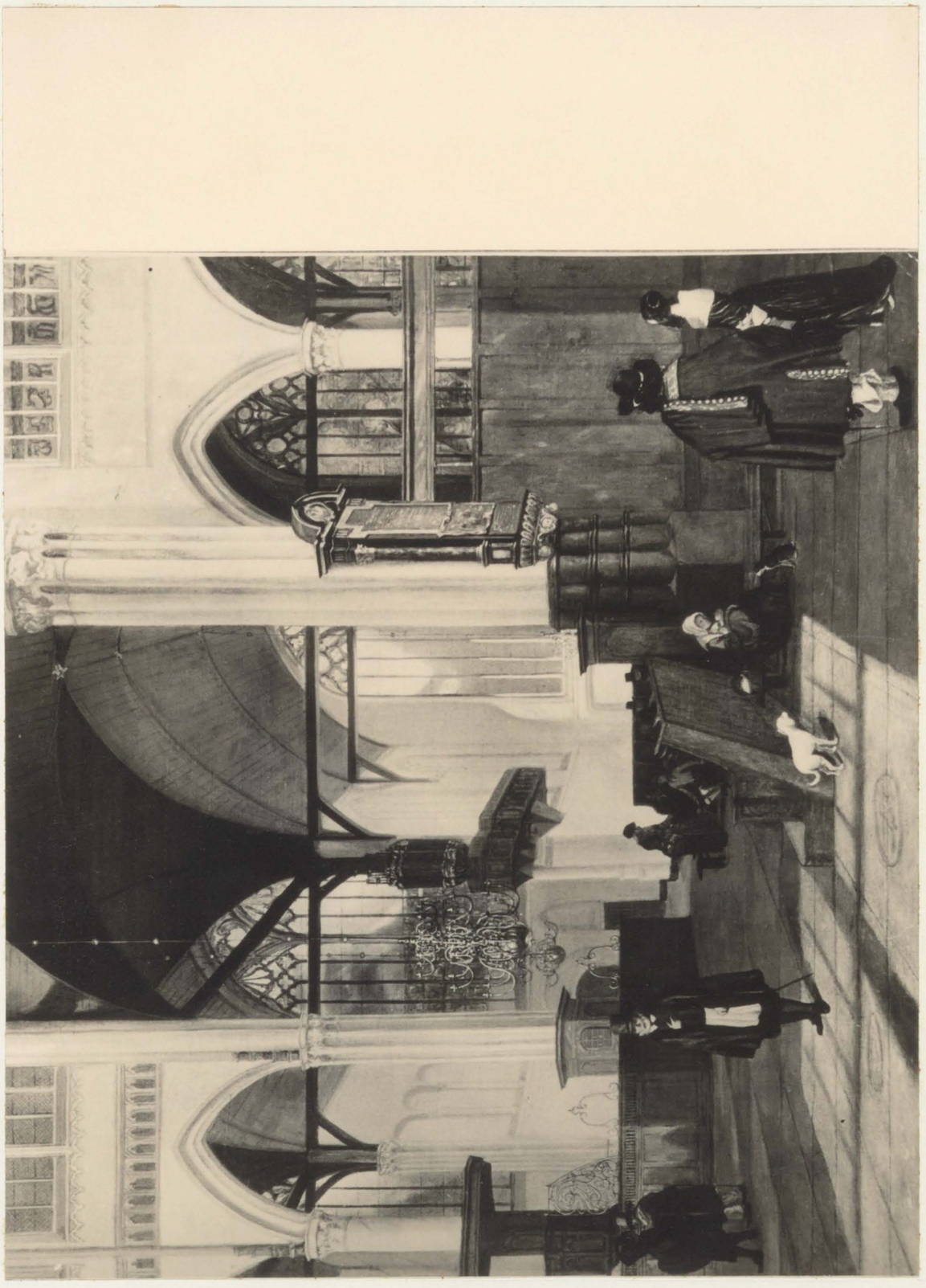
RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
WEITKOPERSKAPEL EN NOORDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

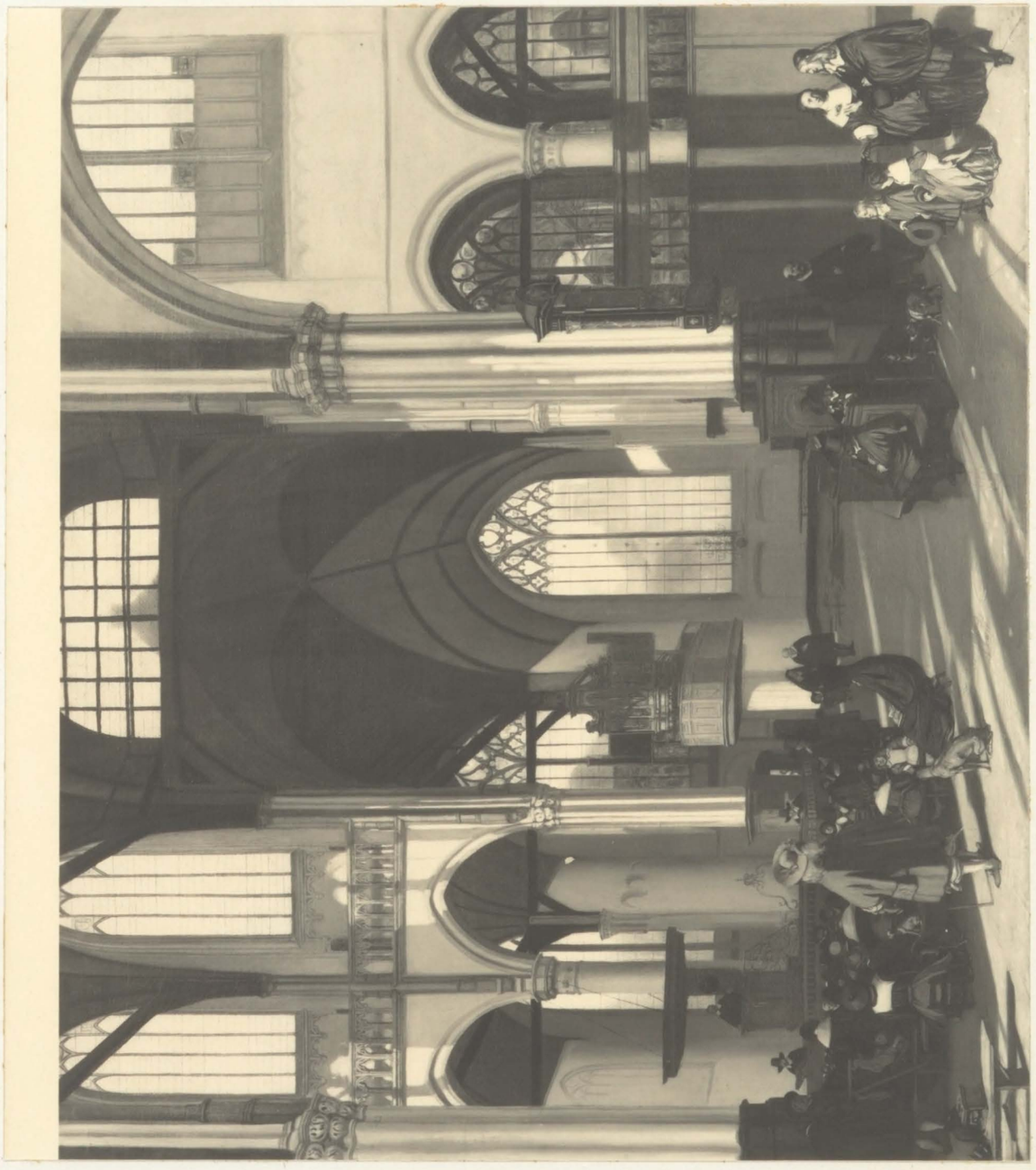
4. AFBEELDINGEN

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
INTERIEUR OUDE KERK SCHILDERIJ DOOR E.DE WITTE VOOR 1654
FOTO: A.DINGJAN SCHILDERIJ AANWEZIG IN HET MAURITSHUIS DEN HAAG

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
INTERIEUR OUDE KERK SCHILDERIJ DOOR E.DE WITTE OMSTREEKS 1656/58
FOTO: RIJKSINSTITUUT VOOR KUNSTHIST. DOCUMENTATIE NO L 26006

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
INTERIEUR OUDE KERK SCHILDERIJ DOOR EMANUEL DE WITTE 1659
FOTO: RIJKSMUSEUM AMSTERDAM NO APP 1191

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
INTERIEUR VAN MIDDENSCHIP EN DE DRIE NOORDELIJKE ZIJBEUKKAPELLEN
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG '59

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
INTERIEUR DER KAPEL GEZIEN NAAR HET NOORDWESTEN VOOR RESTAURATIE
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG NEG.NO 43389 MEI'52

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
KAPEL NA SLOOP MUURSTUK 32-68, EN NA RESTAURATIE MUURSTUK 31-48
FOTO: H.JANSE MEI'56

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
KAPITEEL MUURZUIL 31 EN VOET KAPCONSTRUCTIE NA RESTAURATIE
FOTO: H.JANSE '59

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
KAPITEEL MUURZUIL 31 VOOR HET WEGNEMEN VAN DE KALKLAGEN
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG NEG NO 50935 B MRT'54

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
WEITKOPERSKAPEL SCHRAAGBEELD BOVEN MUURZUIL 31 OOST
FOTO: H.JANSE AUG'56

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
AANZICHT NOORDMUUR MET VOORMALIGE SPAARNIS EN OPGANG ORGELGALERIJ
FOTO: H.JANSE RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG '55

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
FRAGMENT MIDDENMONTANT VAN HET RAAM GEZIEN NAAR HET NOORDWESTEN
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG NEG.NO 56742 1958

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
FRAGMENT MIDDENMONTANT VAN HET RAAM GEZIEN NAAR HET WESTEN
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG NEG.NO 56742 1958

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
FRAGMENT ONDERDORPEL KANTMONTANT GEZIEN NAAR HET OOSTEN
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG NEG.NO 56742 1958

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
WEITKOPERSKAPEL MUURSTUK 68-32 VOOR AFBRAAK
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG NEG.NO 56739 1956

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
KOORORGEL WESTELIJKE ZIJWAND ORGELKAS
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG NEG.NO 91919 1963

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
WEITKOPERSKAPEL SCHRAAGBEELD BOVEN MUURZUIL 32 WEST
FOTO: H.JANSE '56

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
NOORDERZIJBEUK KOORORGEL GEZIEN VANUIT HET ZUIDWESTEN
FOTO: W.ZILVER RUPE 28 SEPTEMBER'65

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
NOORDERZIJBEUK KOORORGEL GEZIEN VANUIT HET ZUIDOOSTEN
FOTO: W.ZILVER RUPE 28 SEPTEMBER'65

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
NOORDERZIJBEUK GEZIEN NAAR HET WESTEN
FOTO: W.ZILVER RUPE 28 SEPTEMBER'65

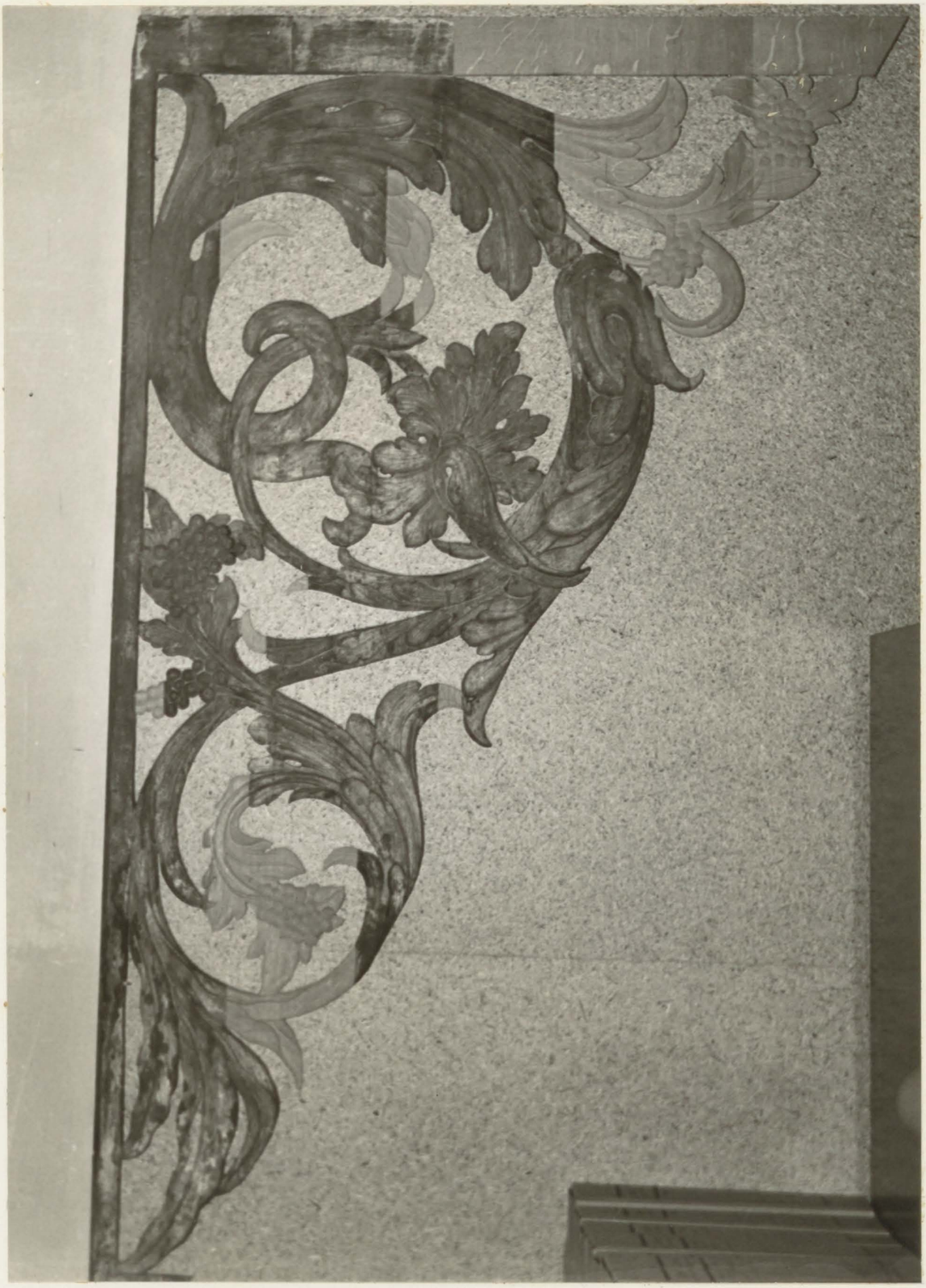
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
KOORORGEL ONDERAANZICHT ORGELVOET
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG NEG.NO 58885 1960

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
KOORORGEL DETAIL ORGELVOET
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG NEG.NO 58886 1960

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
DETAIL ORGELLUIKEN NA RESTAURATIE MET SIGNATUUR CORNELIS BRIZÉ
FOTO: P.POSTMA '64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
KOORORGEL, GERESTAUREERD SNIJWERK BOVEN DE PIJPEN IN DE PEDAALKAS
FOTO: P.POSTMA SEPTEMBER'64

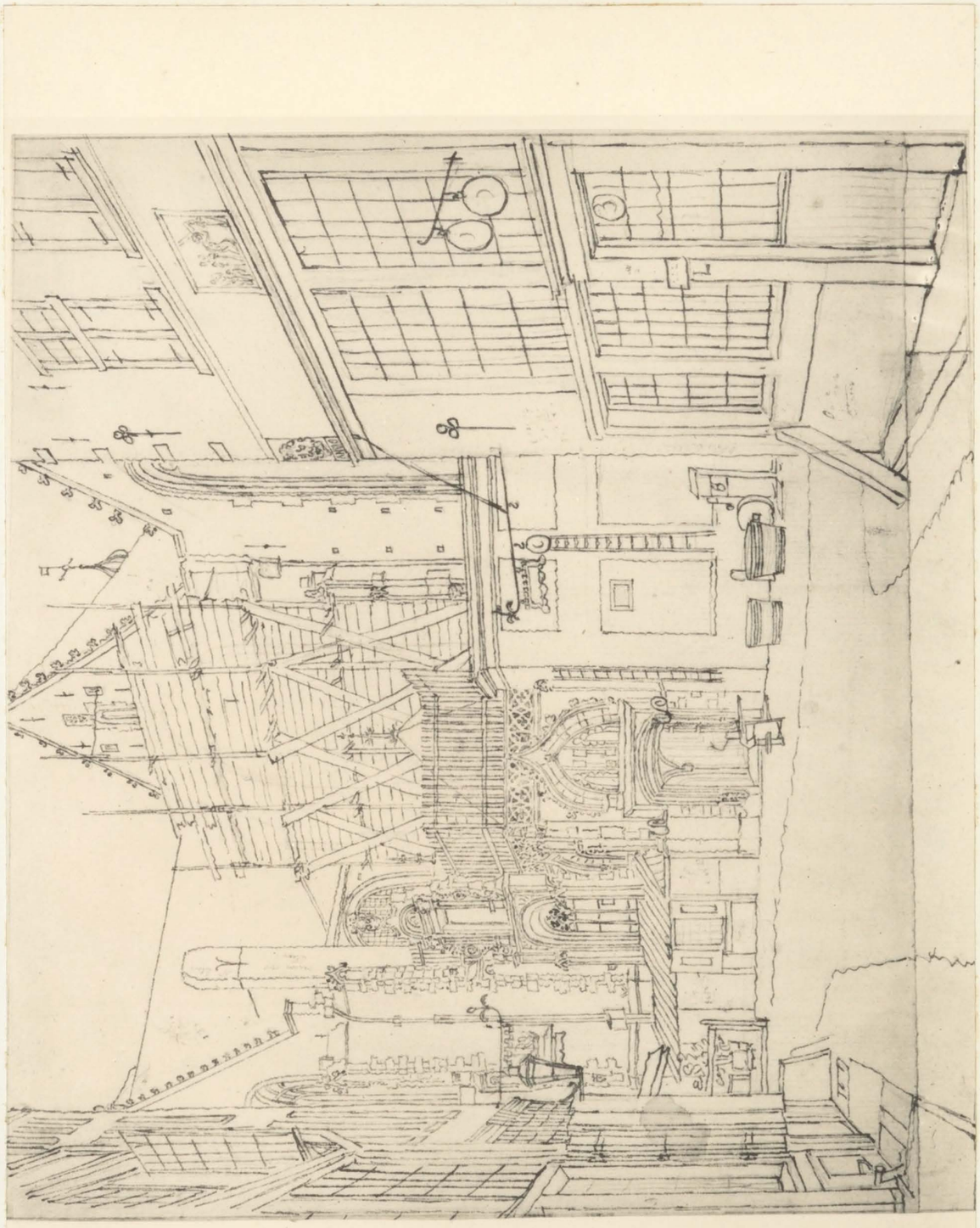
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
NOORDERZIJBEUK SCHALKBEELD BOVEN KOLOM 6
FOTO: A.VAN ROOIJEN JANUARI'66

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
NOORDERZIJBEUK GEWELFSCHOTEL SINT JACOBUS MAYOR NA RESTAURATIE '57
FOTO: H.JANSE

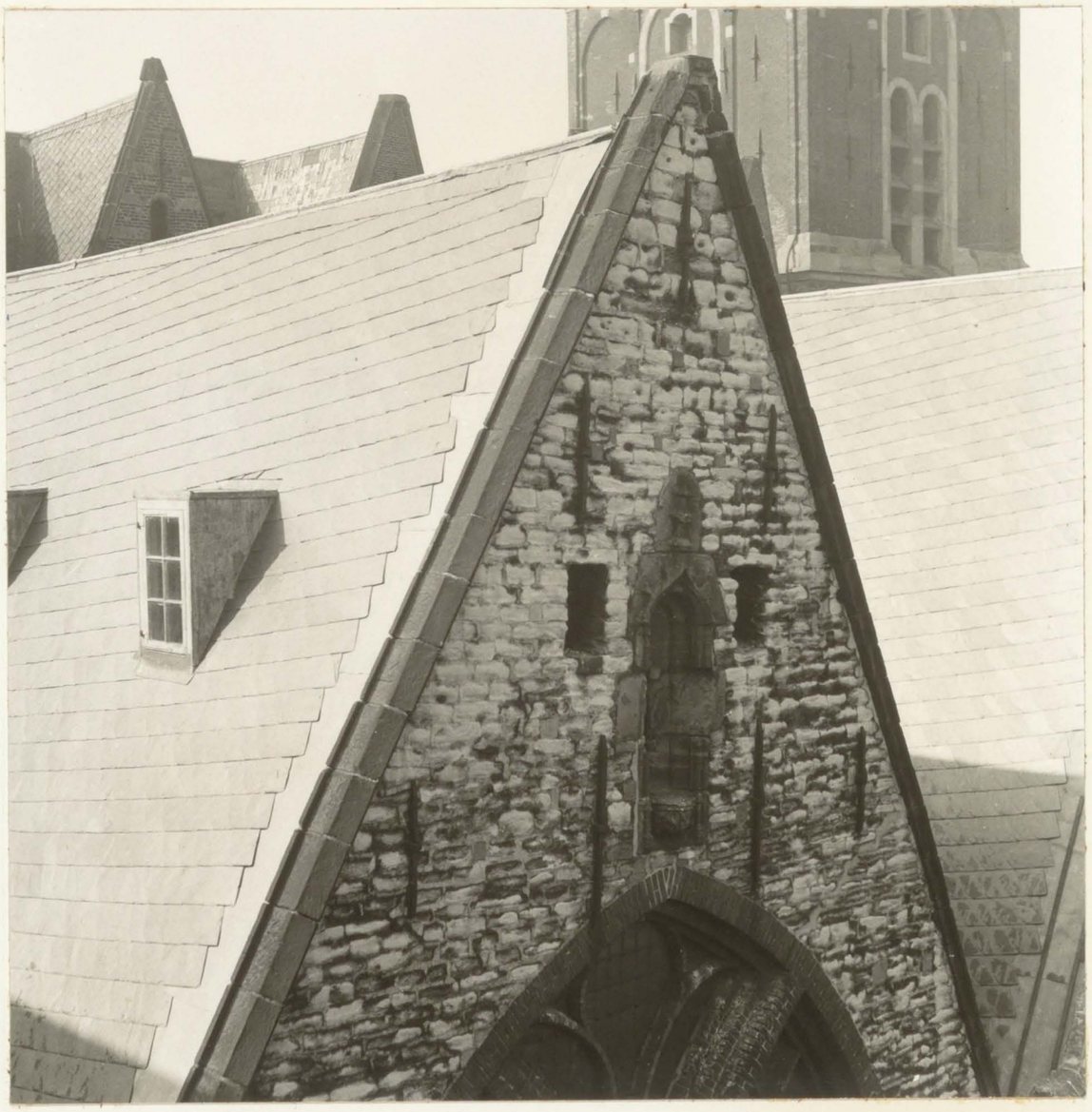
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
NOORDERZIJBEUK DETAIL GEWELFSCHOTEL NA VERWIJDERING VERFLAGEN.
FOTO: H.JANSE '57

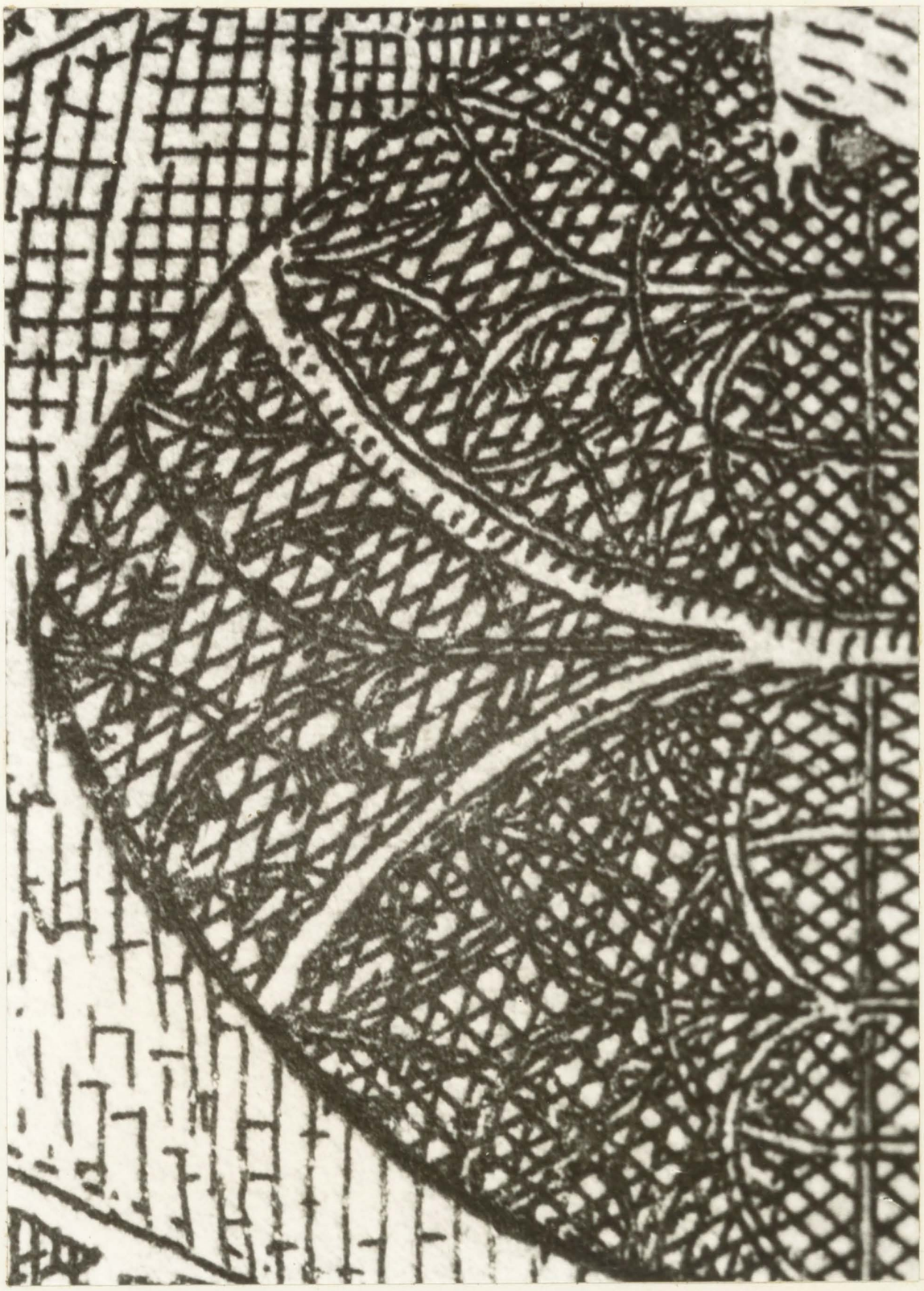
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
WEITKOPERSKAPEL GEVEL TEKENING H.P.SCHOUTEN 1786(?)
EIG: KONINKLIJK OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP NO 404 FOTO RIJKSMUSEUM

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
WEITKOPERSKAPEL GEVEL AQUAREL H.P.SCHOUTEN 1786(?)
405 VERZAMELING BREDIUS TOPOGR.ATLAS GEM.ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
WEITKOPERSKAPEL TOP NOORDGEVEL VOOR RESTAURATIE
FOTO: H.JANSE APRIL'57

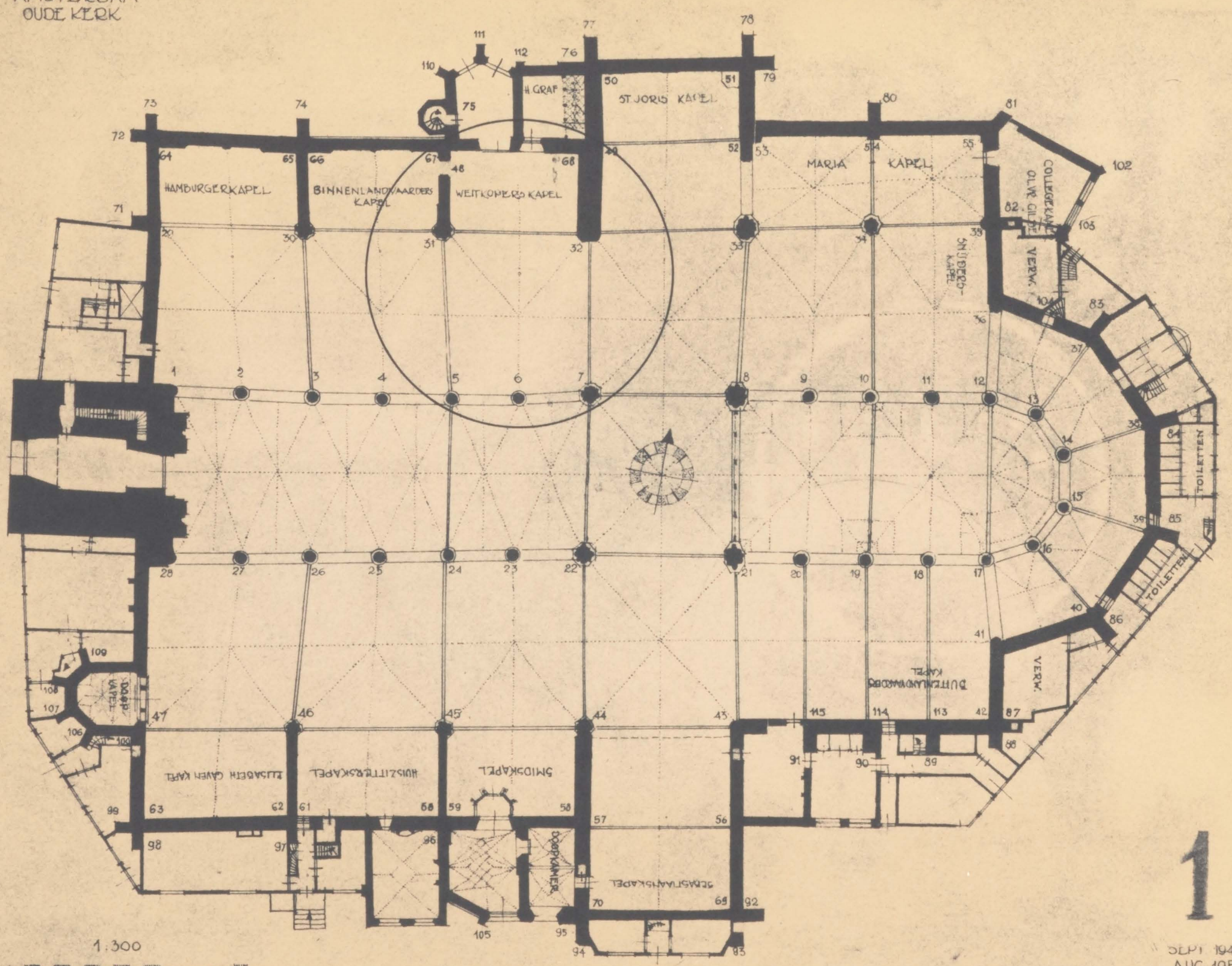

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
SMIDSKAPEL RAAMTRACERING GRAVURE C.J.VISSCHER, NA 1611
FOTO: R.C.NIEUWENHUIS NAAR GRAVURE IN ZIJN BEZIT '69

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
WEITKOPERSKAPEL NOORDGEVEL NA RESTAURATIE
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG NEG.NO 86749 1964

AMSTERDAM
OUDE KERK

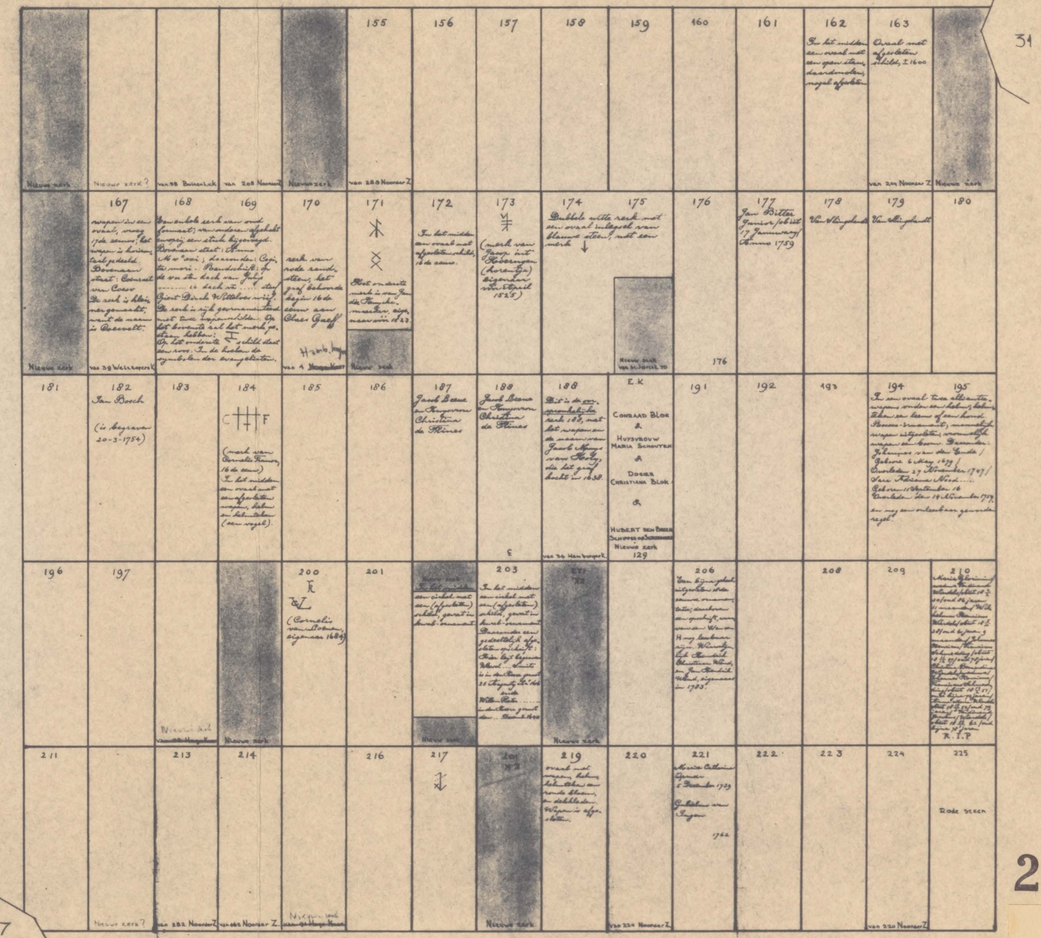
1:300

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15 m

1 42

SEPT. 1948
AUG. 1950
NOV. 1955
NOV. 1964

OUDE KERK
AMSTERDAM
RESTAURATIEPLAN ZERKEN N. ZUIDZIJDE BU WEITKOPERSKAPEL

31

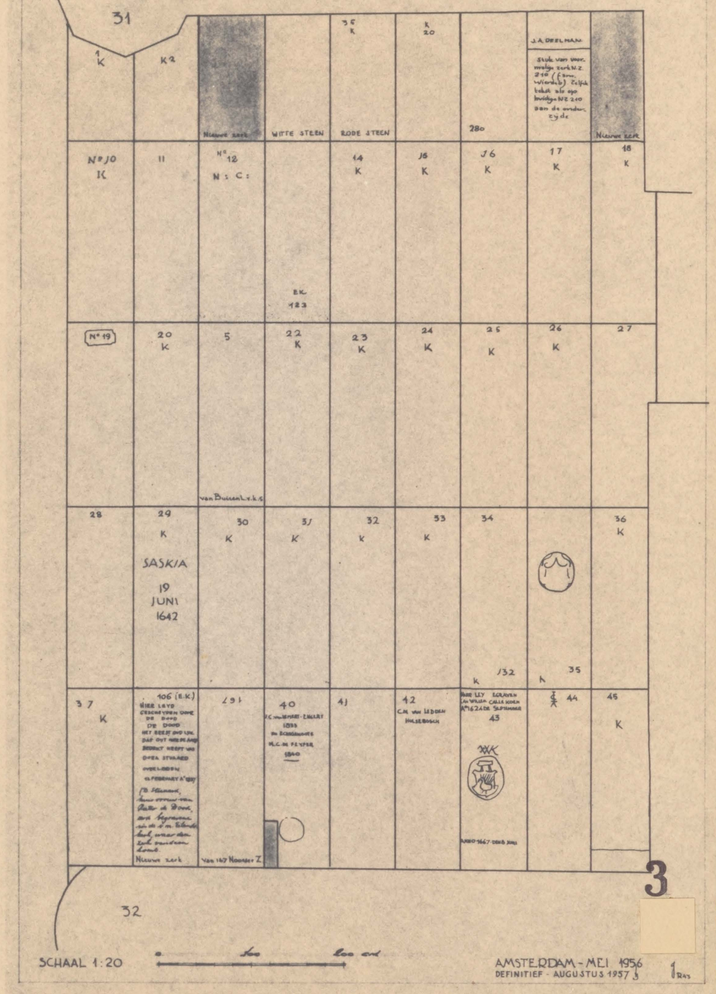
2

7

SCHAAL 1:20

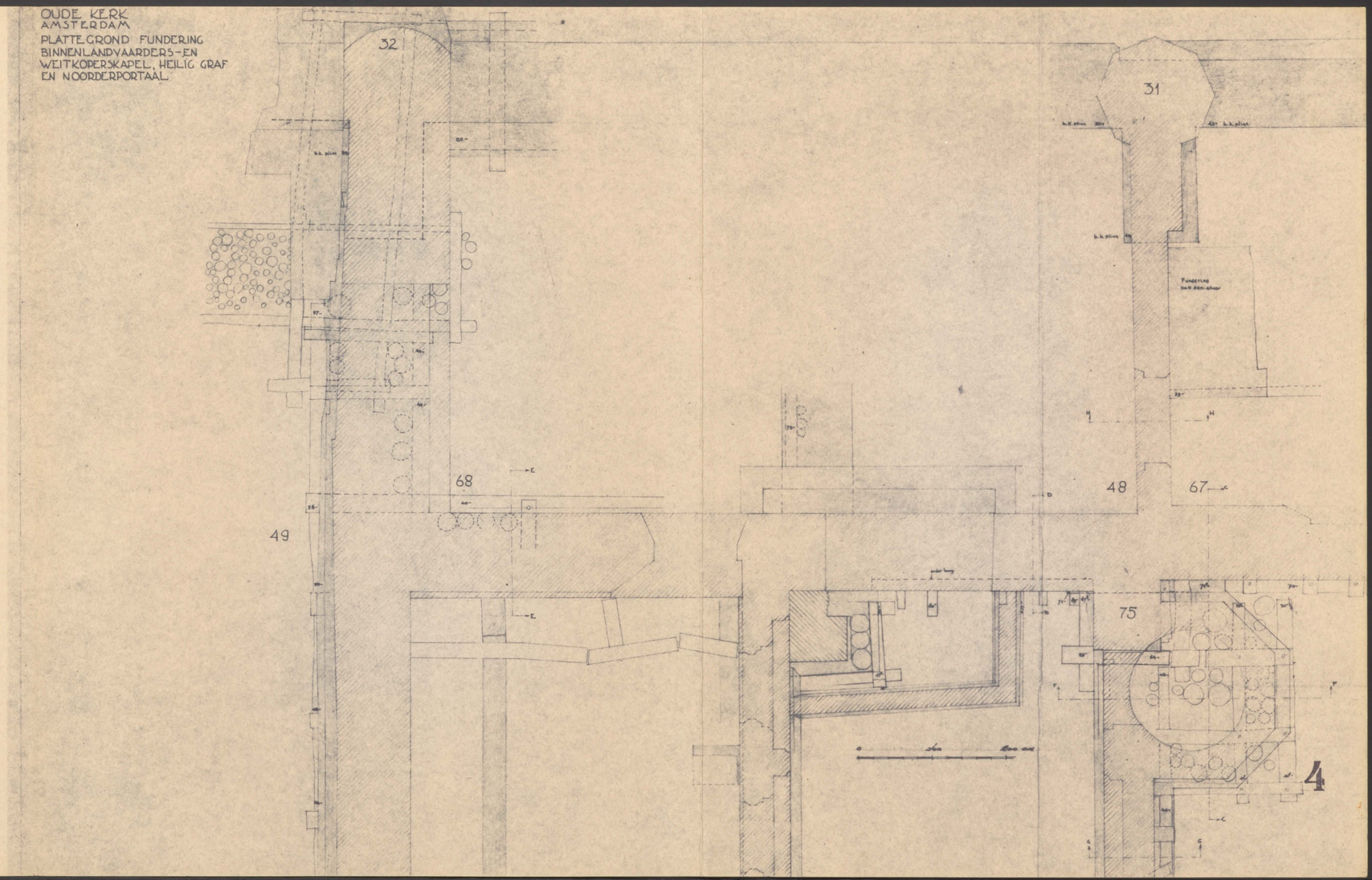
AMSTERDAM - MEI 1956
GETEKEND B. BUTTELAAR

OUDE KERK
AMSTERDAM
RESTAURATIEPLAN ZERKEN WEITKOPERSKAPEL

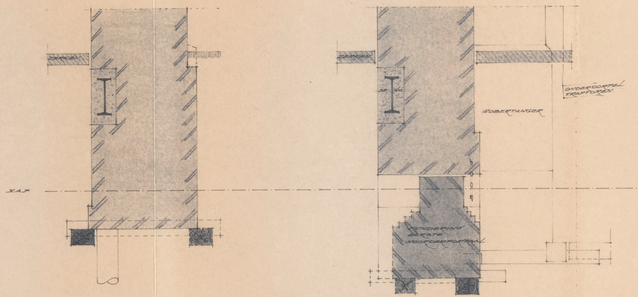

OUDE KERK
AMSTERDAM

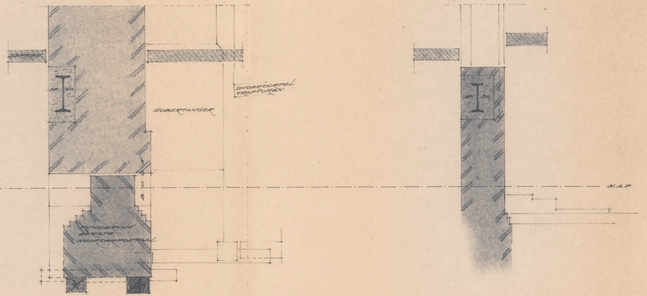
PLATTEGROND FUNDERING
BINNENLANDVAARDERS-EN
WEITKOPERSKAPEL, HEILIG GRAF
EN NOORDERPORTAAL

4

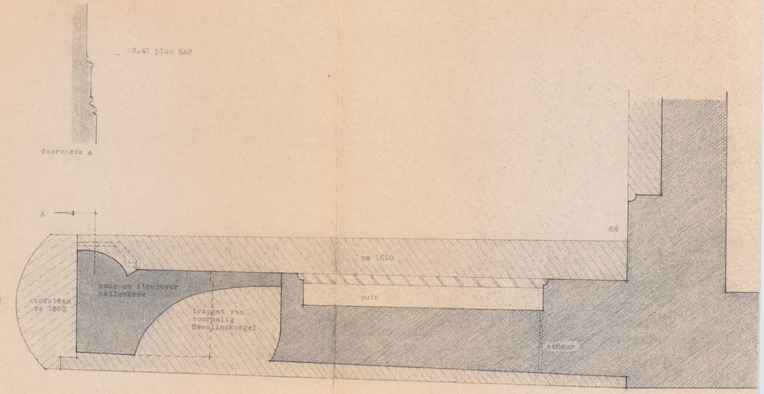
DOORSNEDE E - E

DOORSNEDE D - D

DOORSNEDE H - N

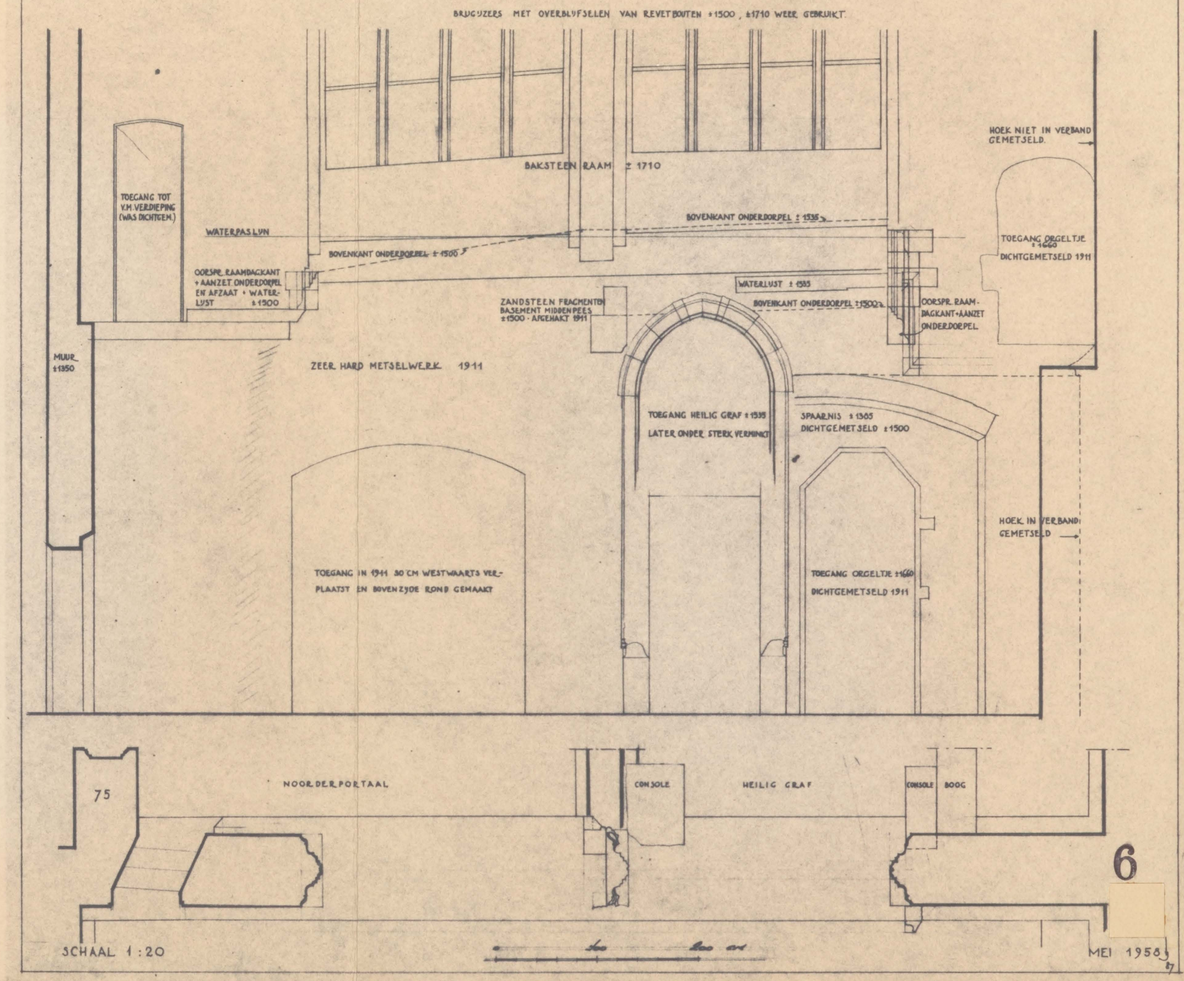
RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING WESTTOORENHAARD EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDBEUKENHOOGTE
DOORSNEDEN D - D, E - E, H - H VAN TEKENING NO 4

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING WESTTOORENHAARD EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDBEUKENHOOGTE
HORIZONTALE DOORSNEDE MEER NAUWKEURIG 52-68 SCHAAL 1:50 - 1:1 JANUARI

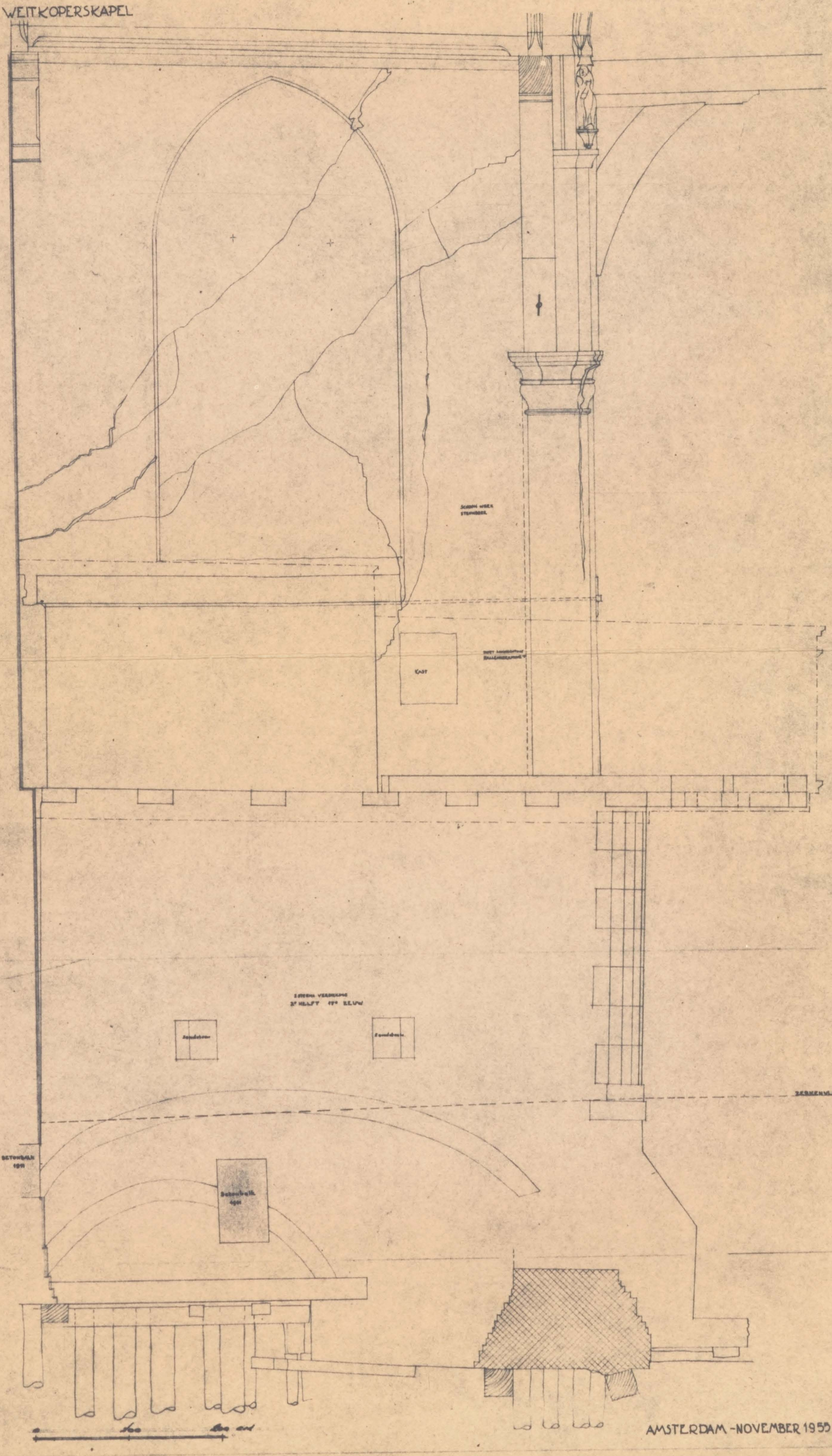
OUDE KERK
AMSTERDAM

WEITKOPERSKAPEL NOORDMUUR BINNEN - BOUWFRAGMENTEN

6

OUDE KERK
AMSTERDAM
MUUR OOSTZIJDE WEITKOPERSKAPEL

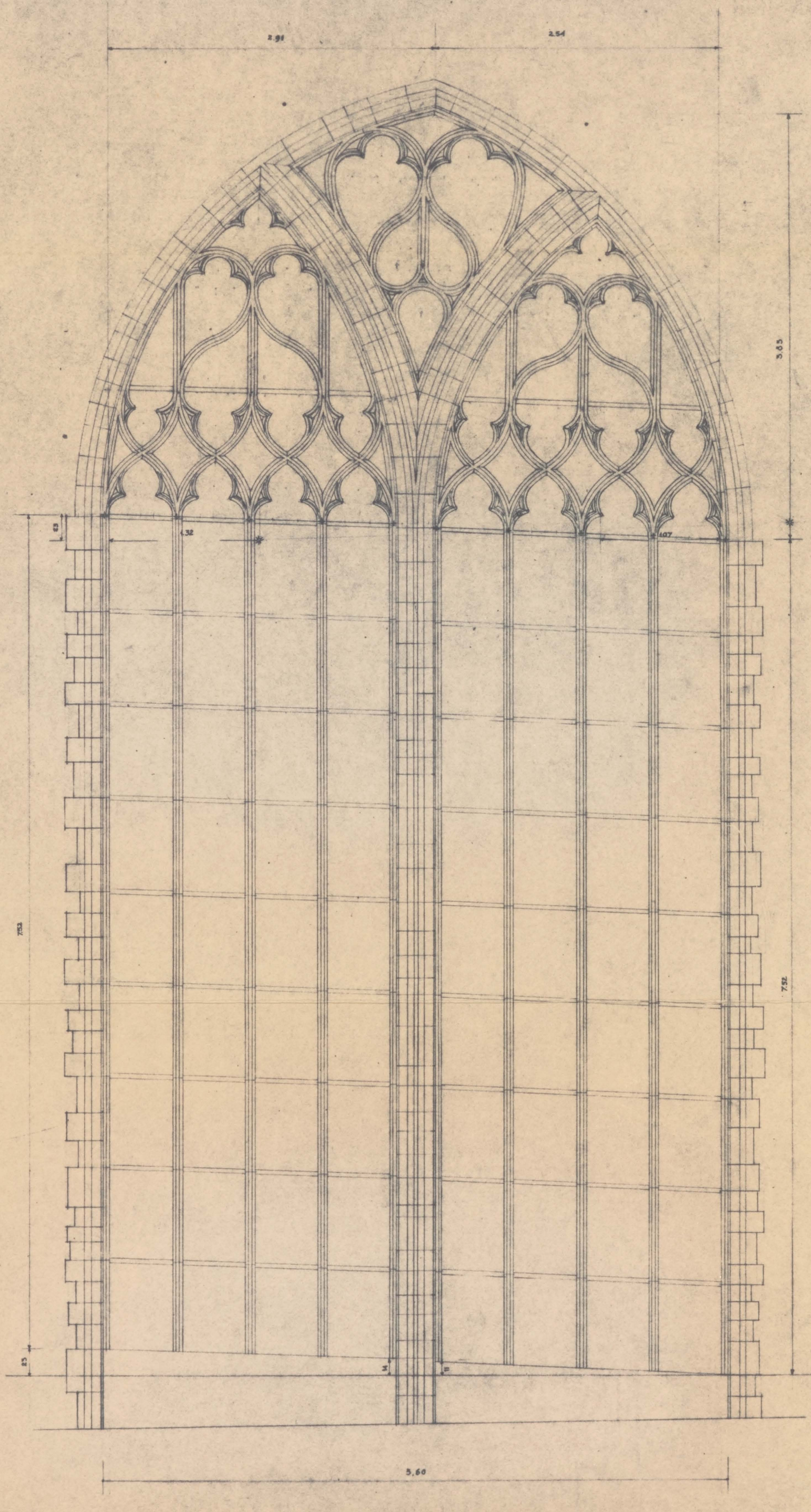

SCHAAL 1:20

AMSTERDAM - NOVEMBER 1955

54

OUDE KERK
AMSTERDAM
RESTAURATIEPLAN RAAM WEITKOPERSKAPEL

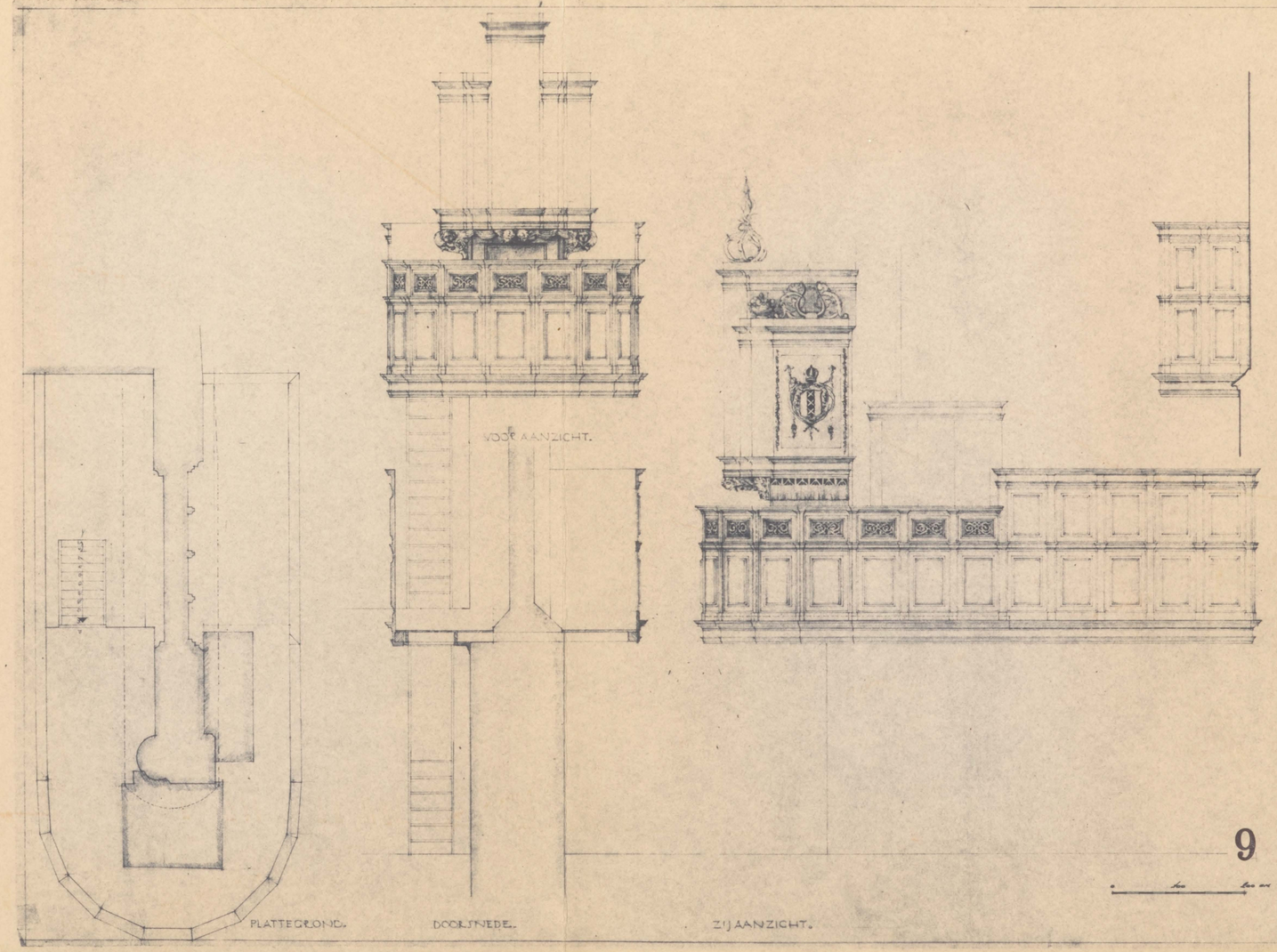

SCHAAL 1:20

AMSTERDAM - JUNI 1953

5²

R46

VOOR AANZICHT.
PLATTEGROND.
DOORSNEDE.
ZIJ AANZICHT.
9

D E I N S T R U M E N T E N Z I J N A A N L I N T E N O P G E H A N G E N

bovenaan:
een basluit

daarachter:
het instrument met gesneden halseinde:
een orphéoreon

daaronder:
een guitaar

daarnaast:
een sister (cyther)

tegen een fond van muziekpapier met enkele Duitse letters

twee gekruiste sopraanblokfluiten

bundel blaasinstrumenten
de bovenste eindigt met fontanel en beker: een pommer

de twee kromme instrumenten:
zinken

het witte instrument:
een dwarsfluit

het achterste, herkenbaar aan het mondstuk:
een dwarsfluit

viool met strijkstok

blad muziekpapier met mensurale notatie

twee dansmeesters-violen met strijkstokken

halve violoncello

blad muziekpapier met mensurale notatie,
niet te ontcijferen tekst
onderaan het blad de naam van de schilder:
C.Brize. f.

links:
achterkant van viool

daaronder:
halve altviool met strijkstok

De als achtergrond fungerende muziekbladen zijn stempartijen - herkenbaar aan sopraan- en tenorsleutel - van een voorlopig niet geïdentificeerde polyphone compositie (chanson of motet), die in de 17de eeuw ook wel instrumentaal werd vertolkt.
Er is gedacht aan de mogelijkheid dat de vijf over de schildering verspreide bladen bijeengevoegd in notenschrift en tekst een bepaalde betekenis zouden hebben, maar dit kon nog niet worden waargemaakt.
Het blijft de vraag of Brizé werkelijk bestaande bladen heeft nageschilderd of alleen een optische suggestie ervan. Dit geldt ook voor de tekst die eigenlijk onleesbaar is; zelfs het woord "Domine" op het derde blad van links, juist boven de naam Brizé, komt niet goed over. Dan is er nog het woord "Virnam" op het meest rechtse blad, wat geen betekenis heeft. De letters op het meest linkse blad vertonen Duitse vormen.

D E I N S T R U M E N T E N Z I J N A A N L I N T E N O P G E H A N G E N

halve violoncello

opgerold gedeelte van blad muziekpapier

zijaanzicht viool met strijkstok

halve altviool met strijkstok

viool met strijkstok

blad muziekpapier met noten en tekst

twee dansmeesters-violen met strijkstokken

twee gekruiste sopraanblokfluiten

bundel blaasinstrumenten

bovenste: met beker en fontanel:
een pommer

daaronder twee zinken:
een altzink (wit) en een tenorzink (met dun zwart leer overtrokken)

daaronder:
een blokfluit

daaronder:
een rechte zink

bundel blaasinstrumenten

voorste instrument met pirouette:
een alt-pommer of een schalmei

daaronder, bovenaan:
een stilzink (?)

rechts daarvan:
een bazuin

rechts daarvan:
een basfagot

rechts daarvan met pirouette en mondstuk:
een basblokfluit

het zwarte instrument uiterst rechts:
een baspommer

de bundel hangt tegen een fond van muziekpapier met notatie en tekst

De benamingen van de meeste op de schildering afgebeelde instrumenten, de bijzonderheden daarvan, en suggesties omtrent de muziekbladen dank ik aan de Heer Pieter Fischer te Amsterdam.

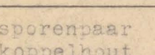
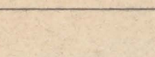
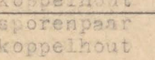
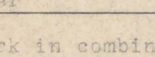
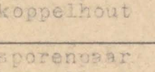
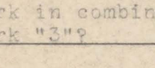
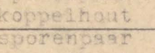
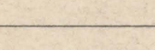
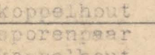
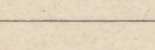
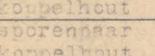
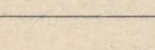
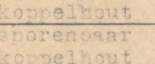
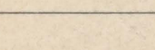
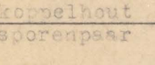
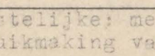
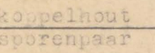
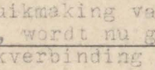
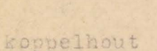
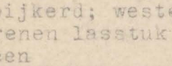
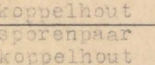
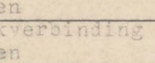
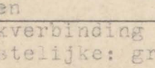
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING WEITKOPERSKAPEL EN NAASTGELEGEN DEEL NOORDERZIJBEUK
SCHEMATISCH OVERZICHT AFGEBEELDE INSTRUMENTEN OP KOORORGELLUIKEN

KAPCONSTRUCTIE ZEITKOPERSKAPEL

Constructieonderdeel	Kijkonderheden	Telmerken west	Telmerken oost	Telmerken No
sporenpaar in muur	geheel in metselwerk opgenomen			
strijkspant noordgevel	nokverbinding Spantbenen met open pen en gat, getoogd			
spantbenen		/	)	1
hanebalk		\	)	1
korbeels		/	( )	1
schoren naar gordingen	oostelijke vernieuwd in eiken			
sporenpaar		/	)	1
koppelhout		/		1
sporenpaar			)/	2
koppelhout	bij rest. vernieuwd in eiken			
sporenpaar	oostelijke: grenen	///		3
koppelhout		///	)///	3
koppelbalk gordingen	afm.: 8,5 x 9,5			
sporenpaar		////	///<	4
koppelhout		////	///<	4
balk met muuranker	grenen, loopt over de koppelhouten der eerste vier sporenparen			
sporenpaar		1	1	5
koppelhout		1	1	5
dakbeschot grenen	met Krijt: C.Koning 1890			
sporenpaar		/1	11	6
koppelhout		11	<1	6
dakkapel oostzijde				
sporenpaar		111	11	7
koppelhout		111	11	7
koppelbalk gordingen	afm.: 10,5 x 10,5			
sporenpaar		///<	///<	8
koppelhout		///<	///<	8
sporenpaar		//// <	//// <	9
koppelhout		//// <	//// <	9
sporenpaar		X	X	10
koppelhout		X	X	10
koppelbalk gordingen	afm.: 9 x 9			
sporenpaar	oostelijke: grenen	X/		11
koppelhout	bij rest. vernieuwd in eiken			
sporenpaar		X11	//X	12
koppelhout		X11	//X	12
sporenpaar		/// <	X///	8 ,13
koppelhout		/// X	/// X	13
dakbeschot	tegen dakbeschot is een rechthoekig leitje gespijkerd, waarin gekrast: GEMAAKT. DEN 2 September 1912 door J.S.			
spant:				
spantbenen		11	/<	2
hanebalk	secundair: 4 doorgezaagde boorgaten	//	/<	2
korbeels	geen merken			
schoren naar gordingen	geen			
dakkapel oostzijde				
sporenpaar		//// X	//// X	14
koppelhout		//// X	X////	14
sporenpaar		X	1 Y	15
koppelhout		X	X	15

K A P C O N S T R U C T I E W E I T K O P E R S K A P E L

vervolg

Constructieonderdeel	Bijzonderheden	Telmerken		
		west	oost	No
sporenpaar koppelhout				16,3,6,3 16 16
koppelbalk gordingen	afm.: 9,5 x 9,5			
sporenpaar koppelhout	oostelijke: grenen; westelijke: merk niet zichtbaar door betimmeringen idem	? ?	?	
schotwerk	ter afscheiding van "leidekkerszolder"			
sporenpaar koppelhout	merk oostelijke niet zichtbaar			18 18
sporenpaar koppelhout	merk in combinatie met ouder merk "3"?			19 19
sporenpaar koppelhout				7,20, 7,20 20 20
sporenpaar koppelhout				8,21, 8,21 21
sporenpaar koppelhout				9,22, 9,22 22 22
sporenpaar koppelhout				10,23, -,23 23 23
sporenpaar koppelhout				11,24,11,24 24
sporenpaar koppelhout	oostelijke: merk 25 met gebruikmaking van ouder merk 12, wordt nu gelezen als 22			12,25, -,22 25
sporenpaar koppelhout	nokverbinding halfhouts gespijkerd; westelijke: grenen lasstuk geen			13 13
sporenpaar koppelhout	nokverbinding idem geen			14 14
sporenpaar koppelhout	nokverbinding idem westelijke: grenen geen			15
kilkeperbalk west hanebalk windverband	grenen, afm. 34,6x30 eiken, geen merk dun ingekraste geometrische figuren; geen merk			
hulpspantbeen west schoor	grenen, afm. 16,5x12 van hulpspantbeen naar koningsstijl: grenen 9,5x24,5			
kilkeperbalk oost hanebalk windverband	eiken, geen merk secundair: boorgaten bij restauratie vernieuwd in eiken			
hulpspantbeen oost schoor	grenen, afm. 17x12,3 in z.o.-zijvlak ingehakt: 1638; grenen afm. 24x9,7			
koningsstijl	5-hoekige doorsnede met afgesnoten top en 2 rechte hoeken, grootste maten 30x27,5 , verzwaart zich op 22 cm boven de zoldervloer tot een 8-kant, grootste rechte maten 44 x 43,5 cm.			

In tegenstelling tot de plaatsing der telmerken van Hamburger- en Binnenlandvaarderskapel bevinden deze zich bij de Weitkoperskapel in de noordelijke zijvlakken der sporen en hanebalken. Van spant 1 zijn de onderdelen aan beide zijden gemarkt; bij spant 2 zijn er alleen merken aan de onderzijden zichtbaar. Voor de zuidelijke helft van de ksp is - gezien de dubbele merken - secundair materiaal verwerkt; afkomstig bijvoorbeeld van het eerste noorderportaal, of de nevenruimte daarvan.

K A P C O N S T R U C T I E N O O R D E R Z I J B E U K

spanten vanaf 5 t/m 4

Constructieonderdeel	Bijzonderheden	Telmerken			
		zuid	midden	noord	No
middenbalk oost korbeel	merk in ondervlak merk op noordelijk zijvlak		V III III V		8 8
sporenpaar hanebalk	beide sporen: schuine liplas		// ///		32
sporenpaar hanebalk	zuidelijke spoor: schuine liplas; tot en met dit sporenpaar loopt de extra gording aan de noordzijde zwaar 15 x 10 cm		/ ///		31
sporenpaar nanebalk	noordelijke spoor: schuine liplas		///		30
sporenpaar hanebalk naanhoutje	beide sporen schuine liplas vuren, bij rest. aangebracht		/// III		29
sporenpaar nanebalk	beide sporen schuine liplas vuren naanhoutje		/// III		28
sporenpaar hanebalk	zuidelijke spoor schuine liplas noord. einde loopt in kilkeperbalk		/// II		27
sporenpaar hanebalk	noordelijke spoor vern. in eiken noordelnde bij middenbalk afgezaagd pen aan zuidelijk einde afgezaagd		/// I		26
kilkeperbalk hanebalk windverband	noordwestelijke, grenen 34,5 x 30 eiken				
hulpspantbeen schoor	grenen, afm. 16,5 x 12 van hulpspantbeen naar koningsstijl; afm. 9,5 x 24,5				
koningsstijl	5-hoekige doorsnede met afgesnoten top en 2 rechte hoeken, grootste maten 30 x 27,5 cm, verzwaart zich op 22 cm boven de zoldervloer tot een 8-kant, grootste rechte maten 44 x 43,5 cm.				
middenbalk west korbeel klos	merk op ondervlak grenen tegen koningsstijl		VII		7
spant spantbenen	alleen zuidelijke nog aanwezig; keep voor hanebalk nog aanwezig, hanebalk verwijderd	0 ////			4
hulpspantbeen zoomelbalk	grenen, afm. 22,5 x 23,2 cm; op oost.zijvlak met potlood: 1905 7/7 W.DAM ten Kroode grenen, afm. 7,4 x 22,5 cm; tussen hulpspant en koningsstijl				
middenbalk oost korbeel klos	merk op ondervlak merk op noordelijk zijvlak tegen koningsstijl		IV VI		6 6
kilkeperbalk hanebalk windverband	noordoostelijke, eiken secundair: boorgaten: geen merk				
hulpspantbeen schoor	grenen, afm. 17 x 12,3 cm in z.o.-zijvlak ingehakt: 1898; grenen, afm. 24 x 9,7				

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
WEITKOPERSKAPEL EN NOORDERZIJBEUK

B. BOUWPERIODEN

B. BOUWPERIODEN

De Weitkoperskapel zoals we die nu kennen - als ruimtelijke eenheid - is kort voor 1500 door toedoen van de burgemeester Jan Claesz. van Hoppen ontstaan middels verbouwing van bestaande aanbouwen van de hallenkerk. (Zie mej. B. Bijtelaar - Het geslacht Van Hoppen en de Oude Kerk - Maandblad Amstelodamum, febr. en maart 1954).

Hiertoe behoorde in de eerste plaats de "noorderdeur" welke genoemd wordt bij een schenking van Willem Bruincssoen aan het Pancratiusaltaar (6-3-1464), onder voorbehoud, dat de verdere aanduidingen het altaar in de St. Joriskapel plaatsen, waarbij men zou denken aan een 'noorderdeur' in deze kapel, waarvan echter bij de restauratiewerkzaamheden geen spoor werd gevonden.

De vermelding kân dus het noorderportaal betreffen, waarvan bij onderzoek onder en boven de zerkenvloer in de Weitkoperskapel werd gevonden:

1. de fundering van de oostmuur, lopende in noord-zuidrichting midden door de kapel;

2. de fundering van de noordgevel (en de palen van de hoeksteunbeertjes), dit alles onder de bestaande noordgevel van de Weitkoperskapel. Uit het funderingsonderzoek bleek overigens dat ten behoeve van de bouw van laatstgenoemde gevel van veel grotere dikte, over de smalle fundering van het noorderportaal een boog werd geslagen welke het gewicht van het muurwerk op slechts twee punten overbracht, een in de slappe grond zeer ongelukkige oplossing, omdat in deze situatie alleen dan gelijkmatige belasting een gelijkmatige zetting geeft. Het op genoemde wijze bundelen van de krachten tot puntlasten, heeft dan ook een zakking van een halve meter in punt 48 opgeleverd, welke over de gehele gevel sterke vormverandering veroorzaakte.

3. een groot deel van de opstand van de westmuur, identiek met de westmuur van de huidige Weitkoperskapel, welke onder de versnijdingslijst 46, erboven 34 cm dik is, aanzienlijk minder dus dan de dikte van de scheidingsmuur tussen de Hamburger- en de Binnenlandvaarderskapel, of de scheidingsmuren van de Zuiderzijbeukkapellen. In deze muur zijn opgenomen:
   a. thans twee, vóór restauratie drie, korfboogjes welke een nis afsluiten, die een diepte heeft van een halve steen. De twee meest noordelijke boogjes komen samen op een gebeeldhouwde console. Deze nis en een deuropening op verdiepingsniveau in de noordmuur van de Weitkoperskapel wijzen erop, dat het portaal een verdieping moet hebben gehad. De westmuur vertoont geen sporen van een stenen overwelving van de begane grond, zodat er vermoedelijk een houten balklaag is geweest. Of er bij het onderzoek balkgaten zijn gevonden, is echter niet overgeleverd.
   b. een bij het onderzoek ten behoeve van de restauratie ontdekt poortje dat dichtgemetseld werd aangetroffen. Het vulmetselwerk van zeer onregelmatige kwaliteit werd verwijderd en thans voert het poortje naar de Binnenlandvaarderskapel.
   De doorgang heeft een sponning aan de zijde van de Binnenlandvaarderskapel, waarin ook een restant van een duim, waaraan de deur moet hebben gedraaid, werd aangetroffen. Het poortje zit nu diep in de grond, maar blijkt met de noordmuur van de Weitkoperskapel te zijn meegezakt terwijl bovendien de vloer van de kerk sinds het einde van de 16de eeuw ongeveer 24 cm is opgehoogd. Deze maat kan men afleiden uit de diepte tot waarop de kolomvoeten met black varnish zijn geschilderd.

Bij het slopen wegens bouwvalligheid bleek de oostmuur van de Weitkoperskapel met de noordmuur in verband te zijn gemetseld; gegeven bovendien de scheiding in de fundering van de noordmuur tussen westelijke en oostelijke, dan mag men concluderen dat de St. Joriskapel met de oostelijke helft van de Weitkoperskapel samen een tweede aanbouw tegen de noordzijde van de kerk vormden, enerzijds aansluitend op drie traveeën van de hallenkerk, en zijdelings tegen het noorderportaal, waarbij men zich kan voorstellen dat de scheidingsmuur (dus de oostgevel van het portaal) voorlopig gehandhaafd bleef.

De St. Jorigkapel moet gesticht zijn vóór 1384, het jaar namelijk waarin waarschijnlijk de eerste begraving plaatsvond (zie Mej. B. Bijtelaar - Het Sint Joriskoor van de Oude Kerk - 51ste Jaarboek Amstelodamum 1959, blz. 18). Ook het noorderportaal moet men dus voor 1384 dateren. Gelijktijdigheid wordt uitgesloten door het verschil van muurzwaarten en een bouwnaad in de fundering.

Omtrent de functie van de nevenruimte der St. Joriskapel bestaan er geen gegevens. Ziet men in de plattegrond van de huidige toestand de plaats van het Heilig Graf naast het tegenwoordige Noorderportaal, dan zou men nog aan eenzelfde gebruik kunnen denken.

De noordgevel van de Weitkoperskapel bevat onder de waterlijst enkele onderdelen van de oudere bouwfasen welke bij het afbikken van pleisterwerk te voorschijn kwamen:

a. De oostelijke helft van een spaarnis, behorend tot de aanbouw welke tegelijk met de St. Joriskapel tot stand kwam. Deze nis is plm. 1500 dichtgemetseld, toen men namelijk de gevel van de Weitkoperskapel ging optrekken. Het pleisterwerk aan de dagkant heeft men bij die gelegenheid echter laten zitten.

b. De westelijke helft van deze spaarnis is vervallen bij het maken van de doorgangsnis welke dient om het Heilig Graf te kunnen bereiken. Dit zal omstreeks 1535 zijn geschied.

c. Oostelijk van deze doorgang, dus binnen de spaarnis welke plm. 1500 werd dichtgemetseld, trof men de in 1911 dichtgemetselde doorgang aan tot de trap naar de koororgelgalerij, welke dateert uit plm. 1660. Deze trap doorbrak achter de muur al stijgend het gewelf van het Heilig Graf, om boven de waterlijst als een eveneens in 1911 dichtgemetselde doorgang uit te komen, welke toegang gaf tot de orgelgalerij. Deze bezat op die plaats omstreeks 1660 nog geen balgenkamer.

d. De oorspronkelijke noordmuur van het noorderportaal is behoudens de fundering geheel vervangen door zeer hard metselwerk uit 1911. De toegang tot het huidige Noorderportaal werd in 1911 dertig centimeter naar het westen verplaatst en met een segmentboog gesloten.

Boven de waterlijst kwamen de oorspronkelijke raamdagkant, de aanzet van de onderdorpel, benevens een stuk versnijdingslijst ter hoogte van de soortgelijke lijst in de oostmuur van de Weitkoperskapel aan het licht. Voorts zandstenen fragmenten van het basement van de middenmontant; alle fragmenten dateren uit ± 1500 toen noorderportaal en nevenruimte werden samengevoegd, waarvan het optrekken van het grote raam een uitdrukking was.

Bij het metselen van de waterlijst onder de onderdorpel van het grote raam deed zich de moeilijkheid voor, dat deze lijst in het oosten moest aansluiten op de bestaande waterlijst van de St. Joriskapel, en in het westen op het niveau van de waterlijst onder het raam van de Binnenlandvaarderskapel. Hierdoor zou namelijk over de westelijke helft van het raam het glas-in-lood-werk door de insteek van het noorderportaal worden oversneden.
Men vond een oplossing door bij deze raamhelft waterlijst en onderdorpel een halve meter hoger te leggen terwijl de verspringing in het basement van de middenmontant kon worden opgelost (zie foto no. 13)

Toen het Noorderportaal omstreeks 1520 werd aangebouwd, leverde dit voor het glasraam geen probleem op, omdat men het kapje van het nieuwe portaal aan de zijde van de Weitkoperskapel een dakschild kon geven, waardoor de zakgoot onder de waterlijst viel.

Omstreeks 1535 kwam tussen het nieuwe Noorderportaal en de St. Joriskapel het gebouwtje van het Heilig Graf tot stand, eveneens met een dakschild aan de kerkzijde. Bij deze gelegenheid heeft men het echter nodig geoordeeld waterlijst en onderdorpel van het grote raam te verhogen, en wel tot het niveau van de westelijke helft.

Mag men hierin een aanwijzing zien dat tussen 1520 en 1535 de insteek - een restant dus van het eerste noorderportaal - is verdwenen? De afwezigheid van de insteek maakte de sprong in de onderdorpel van het grote raam irrelevant, en men kan de bouw van het Heilig Graf als een aanleiding hebben aangegrepen om de onderdorpel van het grote raam 'recht te trekken'.

Het raam onderging nog een ingrijpende verandering omstreeks 1710, toen de oude tracering, de montants en de resten van de gebrandschilderde beglazing werden uitgenomen en respectievelijk vervangen door een bakstenen vorktracering, bakstenen montants en groenig blank glas (zie foto no. 5 en blz. 7, 11). Bij deze gelegenheid werd de onderste rij glas-in-loodpanelen in beide raamhelften vervangen door metselwerk, waardoor vanuit de kerk gezien, de kappen van Noorderportaal en Heilig Graf aan het oog werden onttrokken.

De aanwezige brugstaven welke opgenomen waren in het werk van plm. 1710 bleken de oorspronkelijke te zijn van plm. 1500, en nog overblijfselen van revetbouten te bevatten. Vermoedelijk heeft men omstreeks 1710 de oude brugstaven gehandhaafd, omdat deze met een kettinganker met schieters aan de brugstaven van het raam der Binnenlandvaarderskapel verbonden zullen zijn geweest, wat bij vernieuwing veel extra werk had opgeleverd.

Boven de versnijdingslijst, dit is de waterlijst aan de binnenzijde, van de noordmuur bevindt zich thans westelijk van het raam een doorgang, welke bij het onderzoek dichtgemetseld werd aangetroffen. De doorgang bezit een sponning aan de kapelzijde en is thans afgesloten met een ijzeren hek. Zij brengt de ruimte van de kapel in verbinding met de zolder boven het Noorderportaal, welke weer bereikbaar is via de traptoren.

Deze doorgang en de reeds eerder genoemde nis in de westmuur van de Weitkoperskapel wijzen erop, dat de oudste situatie - namelijk het noorderportaal tegen de hallenkerk - ter plaatse een verdieping moet hebben gehad, waarvan de vloer niet door een stenen gewelf maar door een houten balklaag werd gedragen.

Het merkwaardige is nu dat deze verdieping er nog moet zijn geweest toen omstreeks 1520 het Noorderportaal werd gebouwd, dat wil zeggen toen de scheidingsmuur tussen noorderportaal en nevenruimte

reeds ongeveer twintig jaar was verdwenen.

De vraag is hoe men zich deze situatie moet voorstellen. Is na de sloop der scheidingsmuur de verdiepingsvloer oostwaarts doorgetrokken, en zijn er nieuwe lange balken opgelegd in het muurstuk 68-32 ? Is hieruit later de orgelgalerij gegroeid?

Of zijn er midden in de Weitkoperskapel houten staanders geplaatst om de balklaag van de verdieping op te vangen, welke na deze behandeling het uiterlijk moet hebben gekregen van een galerij of insteek?

Hierover zijn geen nadere gegevens bekend. In de Oude Kerk werd een galerij in een kapel alleen nog gevonden in de Smidskapel, maar aldaar ontstaan vanuit een andere achtergrond en in later tijd.

Men kan nog denken aan de mogelijkheid dat de doorgang boven de versnijdingslijst in de noordmuur reeds in de noordmuur van het noorderportaal aanwezig was en bij het optrekken van de Weitkoperskapelgevel gehandhaafd werd. Omdat het tenslotte niet bekend is hoe de verdieping van het noorderportaal oorspronkelijk te bereiken was, kan men zelfs even veronderstellen dat de traptoren van ouder datum zou zijn dan het Noorderportaal.

Van deze toren is bij opgravingen in 1955 alleen de fundering gevonden, de opstand is een reconstructie daterend uit 1958. De fundering van de toren was in verband gemetseld met de fundering van het Noorderportaal, zodat deze onderstelling voldoende grond mist.

Er moet echter vóór de bouw van het Noorderportaal een andere opgang naar het niveau van de insteek zijn geweest.

Na alle overwegingen lijkt het nog het meest voor de hand liggend, dat de verdieping van het Noorderportaal bereikbaar was via een trap welke binnen het portaal begon en bij de samenvoeging der kleine ruimten tot Weitkoperskapel nog kon blijven bestaan, hoewel het aspect van de verdieping door het vervallen der scheidingsmuur veranderde.

Bij de bouw van het Noorderportaal is de oude opgang vermoedelijk vervangen door de traptoren. Bewijzen hieromtrent kunnen niet worden aangevoerd bij gebreke van gegevens omtrent de gedaante van de insteek of het balkon na de samenvoeging der kleine ruimten.

De oostmuur van de Weitkoperskapel bleek bij het onderzoek aan de kapelzijde geheel te zijn beklampt, welk werk omstreeks 1650 plaatsvond om een goede oplegging voor de balklaag van de koororgelgalerij te verkrijgen. Een doorsnedetekening over de muur (tek.no.5) laat zien, dat ook deze muur aanvankelijk op beganegrond-niveau een spaarnis bezat welke is dichtgemetseld met een halfsteensmuurtje, terwijl de overblijvende ruimte met puin is gevuld. De spaarnis dateert uit ca.1385, uit de tijd dus van de bouw der St.Joriskapel c.a.

Iets meer zuidelijk bleek het muurwerk nog restanten te bevatten van muur en steunbeer van de hallenkerk. Gezien het beloop van de doorsnede op tek.no.5 was aan dit metselwerk een cilindrische vorm gehakt, met de bedoeling aldus een muurzuil te formeren. Boven de orgelgalerij komt deze muurzuil inderdaad voor de dag, zoals men kan zien op foto nr.14. De profilering van het basement van de muurzuil is eveneens in het muurwerk bewaard gebleven.

Een andere bijzonderheid welke men uit tekening no.5 kan aflezen is de kwart-ellips welke uit de steunbeer van de hallenkerk aan de zijde van de St.Joriskapel is uitgehakt. Het bijschrift vermeldt: "trapgat van v.m.Sweelinckorgel", waaronder men de voorganger van het huidige orgel moet verstaan (zie het periodenschema op blz.30), dat zijn oorspronkelijke ingang had in de noordmuur van de Weitkoperskapel.

Er zijn in totaal acht schilderijen bekend, omstreeks 1655 vervaardigd door Emanuel de Witte, waarop dit oude orgeltje nog voorkomt. In de biografie door Ilse Manke zijn er vijf gereproduceerd waarop het orgel in zijn juiste situatie is afgebeeld (van cat.no.67 is geen afbeelding opgenomen), namelijk de catalogusnummers 59,64,66,62 en 72, terwijl het op de reproducties van de nummers 17 en 117 verkeerd gesitueerd voorkomt.

De nummers 62 en 59 zijn voor de bouwgeschiedenis het meest illustratief. Op no.62 (foto no.2), gedateerd op 1654, ziet men onder de oostelijke helft van de orgelgalerij een stuk timmerwerk van driehoekige doorsnede uitkomen, wat in verband kan worden gebracht met de hierboven vermelde ellipsvormige uitkeping in de steunbeer van de hallenkerk. Denkt men zich in deze uitkeping een halve slag van een wenteltrap opgenomen, dan is het niet mogelijk om daarmede het niveau van de orgelgalerij te bereiken, die zelfs nog boven de waterlijst is gelegen. De wenteltrap zou dan óf moeten doordraaien, óf worden verlengd met een recht steektrapje, en het ligt voor de hand dat het driehoekig uitsteeksel onder de galerij als zodanig kan worden geïnterpreteerd.

Merkwaardig is het, dat het toegangsdeurtje dat er volgens tek.no.5 in het oostelijk muurvlak zou moeten zijn, op het schilderij niet voorkomt, en dus zou men weer kunnen verwijzen naar de bij E.de Witte gebruikelijke vrijheid tegenover de topografie. Op drie schilderijen echter komt het deurtje wèl voor, nl. op de catalogusnummers 59,66 en 67 (omstr.1655), en De Witte is dus in zijn vertekening in drie schilderijen konsekwent.

Het deurtje op de plaats volgens tekening no. 5 komt op geen enkel bekend schilderij voor, zodat deze kwestie moet worden opengelaten met een voorlopige voorkeur voor de gegevens van de opmetingstekening.

Voortgaande met de bespreking van tekening no. 5 blijkt de grotere dikte van de muur onder de orgelgalerij aan de zijde van de zijbeuk te worden afgesloten met een zandstenen bekleding, welke evenals de huidige orgelkast dateert uit plm. 1659.

Eveneens tot deze periode behoort de in het midden van het muurstuk 68-32 uitgehakte gat (zie foto no. 14) op niveau van de galerij - overdekt met zware eiken lateien - waarin de voor de uitbreiding van het Koororgel noodzakelijke balgenkamer werd ondergebracht. Dit gat heeft in de sterkste mate tot verdere verzakking van het muurstuk 68-32 bijgedragen, vooral omdat het zwaarst belaste deel met het orgel vrijwel los kwam te staan van het massief van muren nabij punt 68.

Daardoor kwam het Koororgel iets voorover naar het zuiden en drukte middels de "trek"balk ook vieringkolom 7 naar het zuidoosten. Het boven de balgenkamer gelegen metselwerk vertoont dan ook scheuren welke van noord naar zuid onder 45° oplopen (zie tek. no. 7). Verdere verzwakking van het muurstuk vond plaats door in de muur nog een kast uit te hakken.

Op foto no. 14 zijn twee zandstenen blokken te zien, waarvan het voorvlak grotendeels in het vlak van het metselwerk ligt; elk blok bezit echter in het voorvlak ook een verticale strook welke enkele centimeters terug ligt. De betekenis van de blokken is niet duidelijk geworden. Ze moeten dateren uit het midden van de 17de eeuw, omdat ze in het beklampingsmetselwerk zijn opgenomen.

Resumerend is voor noorderportaal, nevenruimte van de St. Joriskapel en Weitkoperskapel met aanbouwen het volgende schema van bouwperioden opgesteld; voor de geschiedenis van het Koororgel is hier een afzonderlijk schema opgenomen, waarvan de gegevens werden ontleend aan een door mej. B. Bijtelaar ten behoeve van de restauratie van de Oude Kerk in 1959 geschreven studie, getiteld: Geschiedenis van het Koororgel in de Oude Kerk te Amsterdam, welke nog niet werd gepubliceerd.

SCHEMA BOUWPERIODEN

I	plm. 1350	Eerste noorderportaal - met verdieping - tegen hallenkerk, tegelijk met hallenkerk ontstaan?
II	plm. 1385	Bouw St. Joriskapel of Noorderdwarsschip c. a., aansluitende aan noorderportaal
III	vóór 1500 na 1495	samenvoeging noorderportaal en nevenruimte tot een grote kapel verdieping van oude portaal blijft bestaan, mogelijk in gewijzigde vorm
IV	plm. 1525	aanbouw tweede Noorderportaal met traptoren, en doorgang naar verdieping in Weitkoperskapel
V	plm. 1530	aanbouw Heilig Graf, konsekwenties voor muurstuk 48-68
VI	plm. 1655	bouw vierde Koororgel met konsekwenties voor muurstuk 68-32: beklamping en zandstenen muureinde bij punt 32, doorbreking muur t. b. v. balgenkamer; voor muurstuk 48-68: toegangen orgelgalerij op beganegrond en boven de waterlijst
VII	1710	nieuwe bakstenen tracering en dichtmetseling onderste panelen
VIII	1911	Veranderingen in muurstuk 48-68: toegang Noorderportaal verplaatst, toegang orgelgalerij dichtgemetseld, toegang Heilig Graf veranderd?

SCHEMA BOUWPERIODEN KOORORGEL

I	voor 1544	Eerste Koororgel, geen gegevens bekend dan "Edammer Werck"
II	1544	Bouw tweede Koororgel door Hendrick Niehoff ter vervanging van "het Edammer werck"
III	1567	Bouw derde Koororgel door Peter Jansz. de Swart vermoedelijke afbeelding door E. de Witte (?)
IV	1619	Reparatie door Jacob Jansz. du Lin en Dirck Pietersz. de Swart
V	plm. 1655	Bouw vierde orgel door Jacob Galthusz. van Hagerbeer met konsekwenties voor muurstuk 68-32 Nieuwe kas van onbekende ontwerper Orgelluiken beschilderd door Cornelis Brizé
VI	1724	Reparatie door Christian Müller
VII	1821	Gedeeltelijke sloop pijpwerk t.b.v. een orgel in de Zuiderkerk

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

WEITKOPERSKAPEL EN NOORDERZIJBEUK

C. RESTAURATIEPLAN

C. RESTAURATIEPLAN

Op 15 juni 1951 werd de Oude Kerk op last van Bouwtoezicht gesloten wegens gevaar voor instorten van de houten gewelven en de kapconstructie. In afwachting van de aanvang der algehele restauratie werden er in de kerk noodvoorzieningen gemaakt. Zo werd in januari 1952 in de Weitkoperskapel een tijdelijke stutconstructie aangebracht boven kolom 31. Toen men vanaf een rolsteiger de kapconstructie boven het muurstuk 31-48 wilde controleren, bleek van achter het gewelfbeschot wel 1 m^3 vuil voor de dag te komen, bevattende 190 pijpekoppen, 28 speelkaarten, 2 borrelglaasjes, verscheurde loodgietersadministratie, gereedschap, zwavelstokhouders en knikkers. Een en ander bevindt zich thans nog op het restauratiebureau. De toestand van de kapvoet bleek niet zorgwekkend, evenmin als boven het muurstuk 32-68, waar het onderzoek plaats vond na de orgelkas te hebben afgedekt.
Ook aan deze zijde werd een grote hoeveelheid stof en vuil verwijderd.
Dat juist bij de kapvoet van de Weitkoperskapel het aantal gevonden gebruiksartikelen zo groot was, wordt verklaard door de functie van de zolder van de kapel. Achter een latwerk nabij de Noorderzijbeuk bevindt zich daar sinds eeuwen een zogenaamd leidekkershuisje, waar leien, touwen en allerlei gereedschap werd opgeslagen, en waar de leidekkers zich bij onwerkbaar weer gaarne terugtrokken om een kaartje te leggen en een borreltje in te nemen. De "lege" driehoeken onder de zoldervloer boven het gewelfbeschot dienden daarbij als vuilnisbak.

In het kader van de noodvoorzieningen werd nog een gat in het metselwerk van muurstuk 32-68 gestut. Na de uitvoering van de voorlopige constructies door het gehele gebouw, kon op 30 november 1952 de kerk weer worden opengesteld.

De officiële aanvang van het restauratiewerk vond plaats op 7 mei 1955.

De eigenlijke restauratie begon juist in de Weitkoperskapel en wel met het herstel van muurstuk 32-68, dat er namelijk het slechtst aan toe was en, gezien allerlei scheuren, ernstige gebreken in de fundering moest vertonen. Eerst werd door alle noordelijke kapellen het pleisterwerk van de muren gebikt teneinde inzicht te verkrijgen in de opeenvolging der bouwperioden, zodat het opzichtersdagboek - waarin het verloop der werkzaamheden is genoteerd - als volgorde opgeeft: eerst onderzoek van het muurstuk 31-48, daarna onderzoek fundering, afbraak en herbouw van het muurstuk 32-68, vervolgens de fundering van de muurstukken 31-48 en 48-68, en tenslotte de gevel met het grote raam en de topgevel, welke opsomming als overzicht voor het hierna volgende moge dienen.

Door afhakken van het pleisterwerk van muurstuk 31-48 en muurzuil 31 kwamen de gebreken van het metselwerk voor de dag. Op beganegrond-niveau werd een doorgangspoortje naar de Binnenlandvaarderskapel ontdekt - met sponning voor een deur en restanten van een duim. Het was volgemetseld met brokken baksteen van allerlei afmetingen, zodat niet kan worden gezegd in welke tijd het dichtmetselen moet hebben plaats gevonden. Het korfboogje, dat door de bijzonder grote zakking van punt 48 sterk ontzet was, moest gedeeltelijk opnieuw met profielstenen worden gemetseld, welk werk op 15 november gereed was.

Eind november werd steiger geplaatst en boven de waterlijst het pleisterwerk afgebikt.

Reeds in september 1955 werd er stutwerk uitgevoerd in betrekking tot het muurstuk 32-68, en er werd een staaldraadstrop bevestigd langs de punten 32, 49 en 68, om uitwijken van de kapvoet tegen te gaan.

Ten behoeve van funderingsonderzoek werden nabij punt 32 zerken gelicht en werd met het graafwerk begonnen dat leidde tot de ontdekking van een ongebruikte fundering van het noorderdwarsschip ener kruiskerk.

Deze put werd reeds op 2 december weer gedicht nadat de aan de fundering van punt 32 grenzende fundering van de hallenkerk gedeeltelijk was gesloopt, en wel tot aan de onderkant van de nieuw te maken betonfundering.

Vervolgens werden voorbereidingen getroffen voor het drukken van De Waal-palen, welk werk op 15 december 1955 werd begonnen aan de westzijde van het muurstuk. Successievelijk werden zo palen (mantels, welke later moeten worden volgestort) gedrukt met een draagvermogen van 35 ton tot een diepte van 13 meter - NAP, en twee palen van 25 ton tot een diepte van 18 meter.

Daarna aan de oostzijde palen van 30, 20 en 20 ton met een lengte van 18, 18 en 14 meter, welk werk werd afgewisseld met het leegpulsen en vullen met beton van de eerder ingeheide mantels.
Dit onderdeel kwam op 19 januari 1956 gereed, waarna men bekisting kon gaan maken voor de te storten betonconstructie over de paalkoppen.

Deze was als volgt gedacht: over de paalkoppen oostelijk en westelijk van het muurstuk langsbalken, waarover - juist boven de palen - dwarsbalken welke met een zware vloer één geheel vormen, zogenaamde T-balken, terwijl de noordelijkste hiervan als één geheel werd gedacht met twee noord-zuid lopende

drukverdelende balken, waarvan de westelijke moest worden verbonden aan een balk onder de gevel van de Weitkoperskapel, terwijl de oostelijke door moest lopen onder het muurstuk 49-50. Hierdoor zou de constructie onder het Koororgel hecht gekoppeld worden aan de stijve hoek van metselwerk nabij punt 49. Men moet zich voorstellen, dat de nuttige belasting van dit systeem bestaat uit het gewicht van het muurstuk 32-68, het Koororgel met toebehoren, en een deel van de kapconstructie.

Omdat het muurstuk 32-68 wegens de zeer slechte toestand van het metselwerk zou worden afgebroken, moest het gewicht van de kapconstructie tijdelijk worden opgevangen en overgebracht op de nieuwe paalfundering. Dit zou gebeuren middels vier zware geschilde dennen palen van ongeveer 10 meter lengte, maar men stond hierbij voor de moeilijkheid dat definitieve (T-balken-) en tijdelijke (stut-) constructie elkaar in de weg zouden staan.

Dit probleem werd opgelost door op de langsbalken over de paalkoppen ter plaatse van de middelste T-balk een betonportaaltje te storten met een vrije opening, waarin juist de te storten T-balk zou passen. Op het portaaltje kon dan een juffer worden opgesteld, wat aan weerszijden van het muurstuk gebeurde. De twee zuidelijke juffers konden juist even noordelijk van de zuidelijke T-balk worden geplaatst. Maatgevend voor de onderlinge afstand van de juffers was de afstand der trekbalkjukken welke door DIN balkjes werden opgevangen, die weer rustten op de koppen van de juffers.

De stutten werden onderling gekoppeld en geschoord. Hierna werd langs het muurstuk steiger opgetrokken en het metselwerk gesloopt tot de onderkant van de nog te storten funderingsbetonplaat, wat op 28 maart gereed was. Hierna werden sleuven uitgebroken om de T-balken te bergen, zodat het muurwerk als bekisting kon dienen. Ook werden nabij de punten 68 en 49 sleuven gehakt voor de drukverdelende balken, die door een opnieuw gemetseld muurtje werden gescheiden.

Na het stellen van de bekistingsschotten, het vlechten van de wapening, het storten van de balken en vloer (9-5-'56) en ontkisten (11-5-'56) kon op 16 mei met het opnieuw metselen van het muurstuk worden begonnen. Men ging er hierbij van uit, dat de bij de sloop verkregen oude stenen aan de buitenzijde werden verwerkt, en dat de kern massief - dus zonder herbouw van spaarnissen, beklampingen, trapgat enz. - met allerlei soorten nieuwere steen werd opgetrokken, zodat voor het uiterlijk de toestand van ± 1655 hersteld werd. Het zuidelijke eind van het muurstuk werd zoveel mogelijk met de oude zandsteenblokken opgetrokken.

Toen men tot even onder de waterlijst was gevorderd, werd de reeds eerder tegen zwamaantasting geimpregneerde balklaag van de orgelpartij - in de muur omkleed met lood - herplaatst. Bij de voortgang van het metselwerk werden de blindvensters op formelen gemetseld. Op 20 juli 1956 was het werk gereed tot de onderkant van de muurplaten der kapconstructie, zodat men in de volgende week het stutwerk kon gaan slopen.

Inmiddels was reeds de balk gesloopt die onder leiding van de architect Posthumus Meyjes in 1911 was aangebracht tussen de oost- en de westmuur van de Weitkoperskapel. Deze balk was voorzien van nota bene vertikaal lopende staafjes betonijzer als wapening, hij had afmetingen van 50 x 90 cm en was gelegen op ongeveer een halve meter onder de zerkenvloer; de balk droeg voor de toegang tot het Noorderportaal een betonplaat welke in de muur 48-68 was opgelegd.
Deze constructie was vervaardigd om het uit de Nieuwe Zijdskapel afkomstige 17de eeuwse binnenportaal te dragen, dat in 1912 in de Weitkoperskapel werd opgesteld om een ouder exemplaar te vervangen, dat reeds uit 1582 zou dateren (mej. Bijtelaar - 53ste Jaarboek Amstelodamum).

Het is niet de bedoeling van de architecten het binnenportaal te laten terugkeren. Het ligt thans - uit elkaar genomen - op de zolder van het restauratiebureau Oudekerksplein 23.

Zoals hiervoor beschreven, werd reeds in november 1955 begonnen met reparaties van het metselwerk van muurstuk 31-48 onder de waterlijst, welk werk in december moest blijven liggen wegens de meer urgente restauratie van het muurstuk 32-68. Begin augustus 1956 werd het werk aan dit onderdeel hervat met het verder afhakken van pleisterwerk en het schoonmaken van kapiteel 31, dat voorzichtig van vele kalklagen werd ontdaan. Aan de zijde van de Binnenlandvaarderskapel werd een met baksteen opgevulde beeldnis (Sint Martijn, zie Beschrijving Binnenlandvaarderskapel) uitgesloopt en ingeboet met de Franse kalksteen Vaurion in een lichtgekleurde kwaliteit. Wegens het Zandsteenbesluit kon de muurzuil niet met het juiste materiaal worden hersteld.

Aan het metselwerk van het muurstuk 31-48 werden voorts nog allerlei reparaties verricht, en van de drie boogjes werd het zuidelijke - dat zich bevond in de strook van oud metselwerk behorend tot de steunbeer van de hallenkerk, weer met bijpassende steen dichtgemetseld om een betere aansluiting bij de muurzuil te krijgen.

In augustus en september 1956 werd vooral gewerkt aan het schoonmaken van de losgenomen gewelfdelen en de houten beeldjes boven muurzuil 31 (oost en west) en 32 (west). Ook het trekbalkjuk 31-32 werd

onderhanden genomen en afgeloogd. Het gewelfbeschot werd voor herplaatsing geimpregneerd tegen zwamaantasting en insecten.

Ondertussen vond er ook allerlei herstelwerk plaats aan de koororgelkas en de borstwering van de galerij, waarvan een blanke laklaag werd verwijderd. Hieronder kwam hier en daar als onderste laag een soort verweerde meniekleur (rose) voor de dag welke men aanvankelijk ook dacht terug te brengen als de kas geheel zou zijn herplaatst. Op de schilderijen vertoonde het houtwerk echter een groen-grijze kleur, welke later (1963) ook op de 'fruitmanden' - het houtsnijwerk boven op de torens van de kas - is teruggevonden. In 1956 meende men echter, dat de door Emanuel de Witte geschilderde kleur ontstaan was door verwering van een verfstof die karmijn bevatte.

De orgelkas werd tenslotte grijs-groen geschilderd in 1964/'65, juist voor het aanbrengen van het pijpwerk.

In september en oktober 1956 werden de muurstukken 32-68 en 31-48 gepleisterd, niet met de spaan maar met de metseltroffel, en wel zo dat de baksteenstructuur van het onderliggende metselwerk nog tot zijn recht komt. In verband met nog te verrichten herstelwerk in de fundering werd bij het muurstuk 31-48 gepleisterd tot de waterlijst, om beschadiging van het verse werk te voorkomen.

Ook werd in deze maanden gewerkt aan de trekbalkstoel boven punt 31, waar door verzakkingen (zoals deze werden geconstateerd bij de muurzuil nr. 32) de stoel moest worden bijgericht, nadat het anker waarmee deze door de muur heen aan trekbalk 30-31 gekoppeld was, werd uitgehakt, weggenomen en vervangen.

Een en ander kon vanzelfsprekend pas worden uitgevoerd na opvangen van het westelijk balkeinde door twee gekoppelde juffers.

Hierna werden in de kapel zerken gelicht voor het funderingswerk, waarvoor achtereenvolgens langs het muurstuk 48-68 - eerst aan de binnenzijde - van oost naar west de volgende palen werden gedrukt: no. 35 (25 ton), 34 (25 t), 33 (20 t), 32 (20 t) en 14 (35 t).

Vervolgens langs het muurstuk 31-48 de palen no. 12 (25 t), 10 (30 t) en 8 (20 t).

Daarna aan de andere zijde van hetzelfde muurstuk, dus in de Binnenlandvaarderskapel de palen no. 7 (20 t), 11 (25 t), 9 (30 t) en 13 (20 t), terwijl de reeds gedrukte palen werden volgestort.

Daarna verplaatste men het materiaal naar buiten, dat wil zeggen naar het Heilig Graf, waar men begon met het drukken van paal no. 36 (draagvermogen 25 ton). Achtereenvolgens gingen de palen no. 30 (35 t), 37 (35 t), 31 (20 t) en 29 (40 t) de grond in. Het afheien van deze laatste paal vond plaats op 12-2-'57. Over de palen werden, twee aan twee dwars onder de muur door, gewapend betonsloven gestort, welke als jukken de muur zullen dragen. Dit werk kwam gereed op 19 april.

Een volgende fase van het werk was de aanpak van het muurstuk 48-68, zowel binnen als buiten, waaraan men met het uithakken van de verweerde voegen en natuursteenwerk aan paramenten van de gevelbekleding en hakwerk aan de hogels begon. Aan de binnenzijde werd steiger opgetrokken om het grote raam te kunnen herstellen, het oude pleisterwerk te verwijderen en het metselwerk in te boeten.

Het steigerwerk werd tot in het gewelf van de Noorderzijbeuk doorgetrokken om het beschot en de gewelfschotel met de voorstelling van St. Jacobus te kunnen schoonmaken, terwijl ook in het beschot hier en daar nieuwe delen moesten worden ingezet.

De topgevel van de kapel was door verwering zeer slecht geworden (foto 29) en moest tot de aanzet van de boog van het raam worden afgebroken, waarbij het muurwerk allerlei secundair verwerkte elementen van de hallenkerk bleek te bevatten. Ook het bakstenen raam werd geheel uitgesloopt en het op de prent van Claes Jansz. Visscher geïnspireerde ontwerp voor een nieuwe tracering op een schot uitgeslagen. Ook werd reeds timmerwerk voor de schenkels uitgevoerd om de natuursteenblokken van de boog te kunnen stellen.

Bij het herstel van het grote raam kon - in tegenstelling tot de restauratiemethode in de rest van de kerk - de vormverandering ontstaan door ouderdom (zich instellend evenwicht tussen belasting en draagkracht van de fundering) niet worden gehandhaafd. Het hoogteverschil tussen de oude westelijke en oostelijke raamdagkanten die bij het sloopwerk werden teruggevonden, was te groot, namelijk 50 cm, om hiermede rekening houdend een symmetrisch traceringspatroon te ontwerpen, te meer waar ook de top van het raam 50 cm naar het westen was verzakt.

De vervorming werd tot minder dan de helft gereduceerd door voor het westelijke deel van het raam de onderdorpel in het verlengde te leggen van het oostelijke deel. Hier was het einde van de onderdorpel bij het onderzoek teruggevonden in een toestand zoals hij omstreeks 1535 na aanbouw van het Heilig Graf werd gelegd. Behalve de plaats van de onderdorpel leverden de aanzetten van de raamdagkanten bovendien nog een nauwkeurige profilering op, waarnaar de nieuwe kantstijlen konden worden gehakt. Het vertikale stuk van de binnenwaterlijst - ook wel versnijdingslijst genoemd - dat los was voorgeplaatst, kon worden gehandhaafd (zie foto 13).

Het geprofileerde basement van de middenmontant moest opnieuw worden gehakt. De detaillering ervan kon worden afgestemd op die van het gevonden halve basementje dat dateerde uit de tijd voor de bouw van het Heilig Graf, dus uit plm. 1500.

De uitgesloopte brugstaven bleken van smeedijzer te zijn en nog resten van de oude revetbouten uit ± 1500 te bevatten. Blijkbaar heeft men dezelfde staven bij het metselen van het nieuwe raam omstreeks 1710 weer gebruikt. Thans zijn er staven van zogenaamd monumentenbrons toegepast, van Engels fabrikaat, (samengesteld uit 91% koper en 9% tin), zwaar 40 x 40 mm.

Besloten werd de onderste rij panelen met metselwerk op te vullen, opdat de dakschilden van Noorderportaal en Heilig Graf niet te veel van binnenuit zichtbaar zullen worden.

Na het sluiten van de boog van het raam kon de topgevel weer worden opgemetseld met oude baksteen en een bekleding van Gobertanger- en Ledesteenparamenten, welke iets waren vlakgehakt, zodat het effect van de 'meelzakken' - ontstaan door verwering van de steen nabij de voeg - enigszins werd verminderd.

De gevel werd aan de bovenzijde afgesloten met de oude zandstenen dekstukken, met nieuwe tussenstukken en hogels, en bekroond door een kruisbloem, alles uitgevoerd in de Franse kalksteen Faverolles.

Steunbeer 75 werd wel voorzien van een klein pinakeltje, maar niet van de grote, waarvan het basement op de rug van de steunbeerafdekking eveneens aanwezig was, omdat het niet met zekerheid kon worden vastgesteld of deze er wel ooit was geweest. Op de prent van C. J. Visscher komen ze niet voor, de kleine pinakels echter wel, zodat alleen wat betreft deze laatste tot reconstructie werd besloten.

Na het voegen van de gevel - iets verdiept, zonder dagstrepen - en van de raammontants (platvol), werden de glas-in-loodpanelen ingezet, welke waren vervaardigd door de fa. Bogtman te Haarlem van de glassoort Cordelay, in de tinten D en F.

Hierna kon men met het pleisterwerk in de kapel van de noordmuur beginnen, waarmee op 22 november 1958 de restauratie van de kapel geheel gereed was.

In de direct hieraan voorafgaande maanden werd aan de Koororgelgalerij nog de nodige zorg besteed, vooral aan het schoonmaken van lofwerk en bekroningen. De orgelkas werd geplaatst op 8 september 1958 maar het zou, met grote werkonderbrekingen, nog tot september 1965 duren, voordat het nieuwe schilderen verguldwerk, de restauratie van snijwerk (bij voorbeeld dat van de pedaalkas, zie foto no. 23) en het plaatsen van het pijpwerk door de fa. Ahrend & Brunzema uit Loga bij Leer in Noord-Duitsland, het werkstuk geheel voltooiden.

A. van Rooijen

31 maart 1969

30886/1023